

Hovedstadsmetropolens brand- og ambulancevæsen

Kommunale og private aktører i lyset af regionale udfordringer siden 1850

AF HENNING BRO

Fra natvægterstaten i den sidste halvdel af 1800-tallet og frem til efterkrigstidens velfærdstat blev det private initiativets aktionsfelt indsnævret stadig mere. Det gjaldt bl.a. på velfærdsområdet, den kollektive trafik og forsyningssektoren. Som en basal samfundstjeneste har brand- og ambulancetjenesten stedsse været en kommunal myndighedsopgave, men gennem 1900-tallet blev den i stigende grad overladt til private aktører. Denne artikel belyser, hvordan dette aktørmønster satte sig igennem i hovedstadsmetropolen, og hvorledes brand- og ambulancevæsenets kom til at udgøre en blandt stadig flere udfordringer, som metropolen som en byregion kom til at stå overfor i århundredet.

Indledning

I 2014 udbød regionerne igen ambulancekørslen i licitation. I Region Hovedstaden bød regionens to kommunale brandvæsener og Falck Redningskorps på opgaven. Uden store sværds slag vandt Københavns Brandvæsen kørslen i de to af regionens delområder og Falck de fire øvrige. Andre steder i landet kom udbudsrunden til at blive mere problematisk. Mest i Region Syddanmark. Her overtog den private redningstjeneste Bios i 2015 kørslen fra Falck, men da det hollandske ejede selskab kom til at stå over for en række omfattende klager, måtte det i 2016 overgive opgaven til regionens nyoprettede ambulancetjeneste, Ambulance Syd.

Bios-sagen vidnede om det tydelige spændingsfelt mellem forskellige private og offentlige interesser og aktører, der gennem det 20. århundrede kom til at kendetegne både brand- og ambulancetjenestens varetagelse rundt om i landet. Ganske vist har de oftest ikke trukket helt så store overskrifter som Bios-sagen, men de har været der. I den fremvoksende hovedstadsmetropol endda således, at både kommunale og private brand- og ambulancetjenester agerede inden for én og samme byregion, og at beslutningen om tjenestens tilrettelæggelse blev overladt til det stadig større antal forskelligartede kommunale myndigheder, som metropolen bredte sig ind over. Med det store antal udøvende kommunale og private aktører og det regionalt fragmenterede kommunale beslutningssystem, blev brand- og ambulancetjeneste dermed en betydelig regional udfordring i hovedstadsmetropolen. Det betød kort sagt en ujævn regional varetagelse af tjenesten og en manglende rationel regional udnyttelse af de samlede brandsluknings- og redningsressourcer, der stod rådighed i hele byregionen.

Med både kommunale og private udførende aktører og med en række lokal- og regionalkommunale udfordringer inden for samme byregion, fik brand- og ambulancevæsenet i hovedstadsmetropolen fra midten af 1800-tallet og de følgende 150 år en helt særegen udvikling i forhold til det øvrige land. Med afsæt i brand- og ambulancevæsenets særlige organisering i

hovedstaden, København-Frederiksberg, har denne artikel til formål at analysere: 1) Den særlige form, som organiseringen af brand- og redningstjenesten fik i den fremvoksende hovedstadsmetropols forstæder og opland i 1900-tallets første halvdel. 2) De regionale udfordringer, som tjenesten blev stillet overfor navnlig i århundredets sidste halvdel. 3) De regionale løsninger, der på samme tid tilvejebragtes for at overvinde disse udfordringer.¹

Hovedstadens kommunale aktører – tiden frem til 1950

København var i midten af 1800-tallet endnu en førindustriel hovedstad med 130.000 indbyggere bag byens volde. 100 år senere var byen arealmæssigt tredoblet og indbyggerantallet nu næsten en million. Tilsvarende blev Frederiksberg udbygget. Denne eksplosive vækst gav kolossale udfordringer med etablering af en tidssvarende brand- og ambulancetjeneste, der også tog hensyn til en ensartet tjeneste i de stadig flere kommuner, som bysamfundet bredte sig ind over.

Fra fæstningsby til udvidet hovedstad

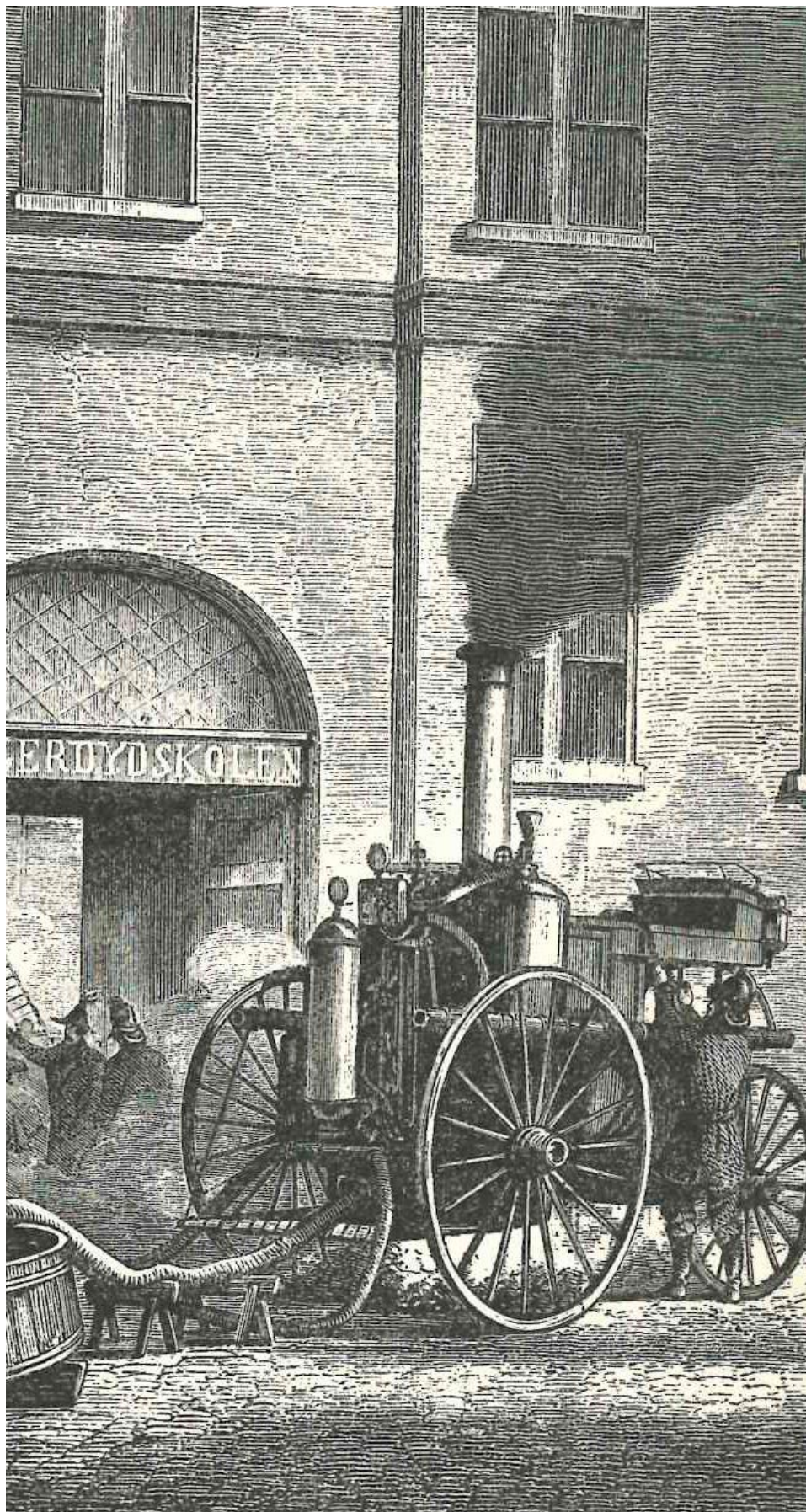
Med industrialiseringen, og den urbanisering, der fulgte i kølvandet heraf, samt ophævelsen i 1852 af den demarkationslinje, som var lagt uden om Københavns befæstning, opstod byens bro- og voldkvarterer op gennem den sidste halvdel af 1800-tallet. I det nye århundrede blev de nye kvarterer yderligere udbygget. På samme tid blev Frederiksberg forvandlet fra en landsby til landets næststørste by, og i 1914 var København og Frederiksberg smeltet sammen til en stadig større og mere integreret hovedstad på 660.000 indbyggere.²

Som følge af periodens næsten fuldstændig udbygning af de i København i 1901-1902 indlemmede distrikter og de vestlige frederiksbergske yderdistrikter nåede den nu helt sammensmeltede hovedstad i midten af 1900-tallet op på knap 900.000 indbyggere. Det var en hovedstad, der i Københavns indre del og på dele af Frederiksberg var kommet til at omfatte stadig flere offentlige og private administrations- og servicevirksomheder og udenfor ellers en meget omfattende industri.³

Mens det fæstningsindespærrede førindustrielle København allerede i midten af 1800-tallet havde fået landets mest udbyggede kommunale brandvæsen, var brandtjenesten i oplandet organiseret som i andre af landets landdistrikter. Det gjaldt de københavnske markjorder og landsogne længere ude, og det gav betydelige vanskeligheder i takt med, at hovedstaden bredte sig henover disse områder og disses forskellige jurisdiktioner og sognekommuner.⁴

Hovedstadens kommunale brandvæsner

Siden begyndelsen af 1800-tallet havde Københavns Brandvæsen være forpligtet til at yde assistance ved brand i oplandet to mil fra byen og dermed ikke blot på stadens grund uden for byens befæstning, men også i sognene i et større opland. Allerede i 1850'erne blev den voldsomme urbaniseringsproces imidlertid en udfordring for den fremtidige brandtjeneste ikke alene på de fremvoksende brokvarterer, men også på Frederiksberg. For sidstnævnte, hvor en omdannelse fra landsby til villaby var igangsat tidligt, endda med mulige alvorlige konsekvenser. Da regeringen i 1856 havde arbejdet med forslag til at udvide den københavnske bygningslov til den frederiksbergske del af nabosognekommunen Frederiksberg-Hvidovre, og samtidig også overvejede at lægge denne del retsligt og politimæssigt under København, lå det således lige for, at denne sammenlægning også skulle kunne omfatte brandtjenesten og i sin yderste konsekvens det kommunale selvstyre på Frederiksberg. Som følge af en stærk folkelig modstand med et sådant skridt, valgte landspolitikerne at respektere det kommunale selvstyre, hvorved Frederiksberg i 1858 udskiltes fra det landkommunale fællesskab med Hvidovre, opnåede en semikøbstadskommunal status, fik sin egen bygningslov og forblev i Københavns Amts Søndre Birk.⁵

*Københavns Brandvæsen
første dampsprøjte fra
1864 i aktion ved en
brand i Borgerdydskolen
i Bredgade, Københavns
indre bydel, året efter.
(Gengivet efter Arthur G.
Hassø: Københavns
Brandvæsens Historie,
1941, s.358)*

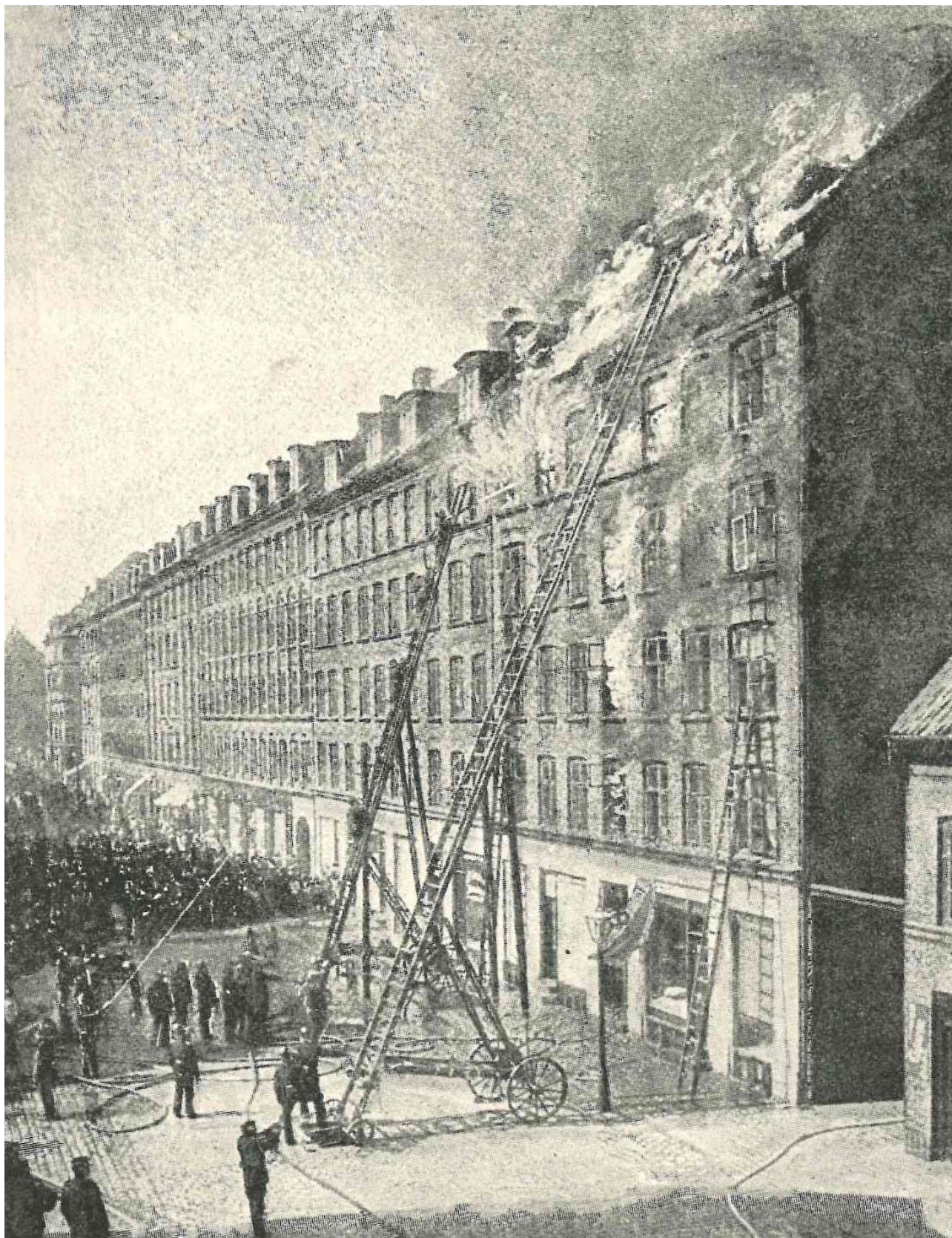
Som købstadslignende kommune (en status der dog først blev total efter udskillelsen fra Københavns Amtskommune i 1900), skulle Frederiksberg selv varetage sin brandtjeneste, men da den fra fortiden forsat var underkastet en anordning om landdistrikternes brandvæsen, blev det i første omgang inden for disse rammer, at byens brandvæsen udbyggedes i form af nye sprøjter og opdeling af denne i branddistrikter. På samme tid etableredes et mere organiseret brandvæsen på de hastigt fremvoksende københavnske brokvarterer. Det blev dog først efter en særlig lov for København fra 1868, at brandvæsnet her omorganiseredes som et fuldt købstadskommunalt brandvæsen, der omfattede både den indre by og brokvarterne. Selv om Frederiksbergs Brandvæsen efter lov om brandpoliti på landet fra 1861 forsat blev henregnet som så, havde kommunen året før med en ministeriel godkendt vedtægt imidlertid opnået en ordening af dens brandvæsen, som kunne lede dets udvikling i købstadsmæssig retning. Denne ordening blev dog formelt først gennemført, da Frederiksberg med et særligt reglement i 1877, som i det væsentligste svarede til den københavnske brandlov fra 1868, blev omfattet af lovgivningen fra 1873 om det kommunale brandvæsen i købstæderne – der endelig erstattede bybrandforordningen fra 1761.⁶

De første regionale udfordringer

På det købstadskommunale grundlag fik Frederiksberg i de følgende årtier, samtidig med det københavnske brandvæsen udvikledes til en gigantisk organisation, en efter byens størrelse tilsvarende kommunal brandtjeneste i form af branddistrikter med filialbrandstationer med indbyrdes telegrafforbindelser, stadig mere moderne materiel, et fuldtidsansat brandkorps og nye hovedbrandstationer. Sidstnævnte lå først fra 1867 på Frederiksberg Runddel og fra 1886 i byens centrum i kombination med byens rådhus på hjørnet af Falkoner Alle og Howitzvej, hvor der tillige indrettedes kontorer til Frederiksberg Birk, da Frederiksberg blev en selvstændig politi- og retskreds.⁷

Selv om Københavns og Frederiksbergs brandvæsener opbyggedes med hver sin organisation inden for de to kommuners områder, nødvendiggjorde de to byers sammensmeltning til en hovedstad tidligt et samarbejde mellem de to kommunale væsner. Allerede i forlængelse af den københavnske brandlov fra 1868 var der blevet indgået en aftale om gensidig brandslukningsassistance. Mod at Københavns Brandvæsen ydede assistance ved brande på hele Frederiksberg, skulle det frederiksbergske brandvæsen på tilsvarende måde bistå ved ildebrande på det københavnske Vesterbro. Til formålet blev der etableret telegrafforbindelse mellem den frederiksbergske hovedbrandstation og Københavns filialstation på Vesterbro, og i de følgende årtier viste ordningen sig funktionel ved en række storbrande i hovedstaden. Efter en brandkatastrofe i et baghus på Falkoner Allé i 1892 rejstes dog spørgsmålet om, hvorvidt Frederiksbergs brandvæsen, selv med assistance fra København, var i stand til at varetage byens brandsluknings opgaver.

Med dette spørgsmål og efterfølgende kritik af andre sider af det frederiksbergske brandvæsenets indsats, indledte Frederiksberg Kommune forhandlinger med Københavns Kommune om en eventuel samling af de to hovedstadsbrandvæsener. Resultatet af forhandlingerne blev imidlertid i 1897, at en samling ville medføre, at den frederiksbergske hovedbrandstation skulle lukkes og flyttes nærmere Vesterbro, og at der skulle bygges en ny filialstation på Frederiksberg. Da kommunalbestyrelsen ikke var sindet til at afholde denne udgift, og heller ikke ville miste indflydelse på byens brandvæsen – altså at byens borgere skule underkaste sig en anden kommunes myndighed – blev sagen henlagt. Det frederiksbergske brandvæsen blev dog tilført yderligere midler til at opruste såvel mandskab som materiel.⁸

Københavns Brandvæsens slukning af en storbrand i 1899 i Rantzausgade på indre Nørrebro (Gengivet efter Arthur G. Hassø. Københavns Brandvæsens Historie, 1941, s.495).

Hovedstadens kommunale brand- og ambulancetjeneste

Brandvæsenerne både i hovedstaden og i en række større købstæder udbyggede således som kommunale aktører frem mod år 1900. Derimod havde ambulancekørsel over alt i landet været overladt til det private initiativ i form af vognmænds varetagelsen af denne tjeneste på kontrakt med både hovedstadens og nogle købstæders kommunehospitaler og ellers med amts- og bysygehusene og de rene amtssygehuse. For at skabe mere organiserede forhold omkring ambulancetjenesten i hovedstaden var den i slutningen af 1890'erne overgået til Foreningen af Lægevagtsstationer, men da denne organisation ønskede en fast og mere stabil betjening af køretøjerne, indgik den i år 1900 en aftale med de to kommunale brandvæsener om stationering af vognene på brandstationerne, hvis personel skulle forestå kørslen af disse. I 1910 overtog Røde Kors ganske vist ansvaret for lægevagtsstationernes ambulancer, men da disse forblev under og betjentes af de kommunale brandvæsenerne, var der taget skridt i retning af en egentlig kommunalisering af denne hidtil private tjeneste.

Da Røde Kors i 1921 ikke i længere kunne påtage sig ansvaret for den hastigt voksende hovedstads ambulancetjeneste, blev det spørgsmålet om den skulle overgå til en privat aktør eller kommunaliseres fuldstændigt under de to brandvæsener. Det blev den umiddelbart efter i København, da Københavns Brandvæsen fuldt ud overtog ambulancekørslen til byens kommunehospitaler. På Frederiksberg gav sagen anledning til mere principielle overvejelser om ikke blot ambulancetjenestens, men også selve brandvæsenernes fremtidige varetagelse. Med Falcks Redningskorps, der stiftedes i 1906 og var begyndt at tilbyde brandslukningstjenester, var der opstået en mulighed for at overlade ikke blot ambulancekørsel, men også hele byens brandvæsen til denne private aktør. Mens kommunens økonomiske forvaltning og dele af den konservative gruppe i kommunalbestyrelsen ville privatisere hele kommunens brand- og ambulancetjeneste, pegedes der på en fuld kommunalisering af ambulancekørslen fra den tekniske forvaltnings side og fra andre konservative og Socialdemokratiet. For arbejderpartiet var det et spørgsmål af mere politisk-ideologisk karakter, idet offentlig varetagelse af alle former for samfundstjenester og -opgaver stod på programmet for den fremvoksende velfærdstat helt på linje med et fremtidigt socialt sikrende og omfordelende velfærdssystem.

Da kommunalbestyrelsens flertal alene byggede på et mandat i forhold til den meget store socialdemokratisk-radikale opposition, og der allerede under Første Verdenskrig i større principielle sager var etableret et konsensuspræget samarbejde mellem de konservative og Socialdemokratiet, som siden skulle komme til at kendetegne frederiksbergsk kommunalpolitik helt op til i dag, blev løsningen i 1922 en fuld kommunalisering af ambulancetjeneste og sygetransport. Dog skulle sidstnævnte varetages i fællesskab af brandvæsenerne og Frederiksbergs Kommunehospital, som de kommunale ambulancer skulle betjene.⁹

Med denne afklaring indkøbte Frederiksberg Brandvæsen to motoriserede ambulancer af samme model, som det københavnske havde erhvervet nogle år før. Siden udvidede de to hovedstadskommuner ambulancevognparken samtidig med, at brandvæsenerne op gennem den resterende del af mellemkrigstiden og 1940'erne udbyggedes massivt. Det skete i form af en fuldstændig motorisering af alt kørende brandmateriel, stiger og anden slutningsudstyr, løbende udskiftning og modernisering af dette, moderne gadealarmeringssystemer, et senere fælles alarmeringssystem for brand- og ambulancekøretøjer, et større antal filialbrandstationer i de københavnske indlemmede distrikter og en ny hovedbrandstation fra 1932 tæt ved det tilsvarende næsten nye domhus, politigård og hovedbibliotek i Frederiksbergs centrum.

Med udbygningen i de indlemmede distrikter i København og i de ydre frederiksbergske distrikter, udvidedes samtidig samarbejdet mellem hovedstadens to brandvæsener. Københavns Brandvæsens assistance kom således til at omfatte det vestlige Frederiksberg, mens brandvæsenerne herfra måtte bistå ved brande ikke blot på Vesterbro, men også i Valby og Vigerslev.

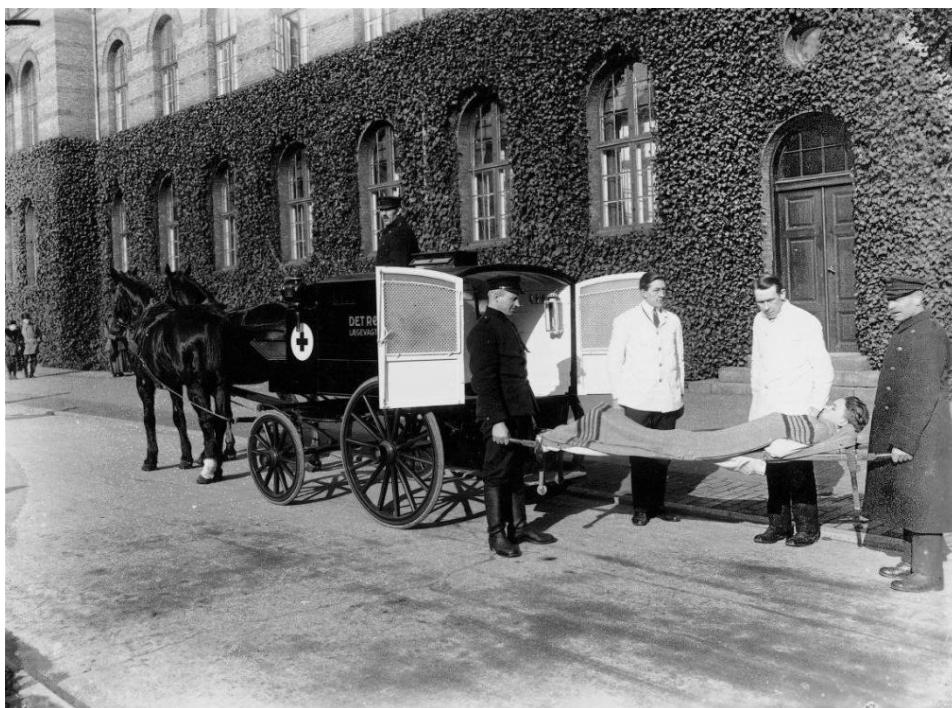
For at aflaste hele Københavns Brandvæsen ændredes i 1931 Frederiksberg Brandvæsens område for brandslukningsassistance til at omfatte et nærmere afgrænset københavnsk bælte uden om hele Frederiksberg.¹⁰

Aktørerne i forstad og opland i 1900-tallets første halvdel

Mens hovedstaden fra midten af 1800-tallet og de følgende 100 år fik to fuldt udbyggede og tidssvarende kommunale enhedsbrandvæsener med integrerede brandsluknings- og ambulancetjenester, mellem hvilke der endda tidligt opnåedes et ganske betydeligt samarbejde, fik tjenesternes organisering op gennem 1900-tallets første halvdel en mere fragmenteret struktur i hovedstadsmetropolens fremvoksende forstæder og opland. En række regionale udfordringer kunne dermed efterhånden ikke undgå at udspringe af denne struktur.

Hovedstadsmetropolen opstår

Da hovedstadens borgerskab fra slutningen af 1800-tallet i stigende grad flyttede til de hastigt voksende villaforstæder i Gentofte Kommune, fik denne som den første sognekommune i hovedstadsoplandet efterhånden en mere forstads-mæssig karakter, og udrustedes med en semikøbstadskommunal status og styreform. Med disse villabyer, og dem, der i årtierne omkring århundredskiftet også opstod i bunden af Gladsaxe Sognekommune og spredte steder i Hvidovre og Rødovre sognekommuner, fortsatte forstadsdannelserne op gennem mellemkrigstiden og 1940'erne. Det skete i så stort et omfang, at der i midten af århundredet var opstået et stort boligforstadsbælte, der med 300.000 indbyggere bredte sig uden om hovedstaden som et koncentrisk bylag fra Øresundskysten og videre ind over den sydlige del af Gladsaxe Sognekommune, for derfra i et smallere bælte at fortsætte gennem de østligste dele af Herlev, Rødovre og Hvidovre sognekommuner til Køge Bugts kyst. Med hovedstadens meget store befolkning og periodens betydelige forstads-vækst nåede hovedstadsmetropolen i 1950 et samlet folketal på 1,2 mio. indbyggere.

Fortsat hestetrukken ambulance foran Kommunehospitalet i København i 1921. Røde Kors navn står endnu på vognsiden, idet ambulancetjenesten først senere på året blev fuldt kommunaliseret (Københavns Stadsarkiv).

Med de stadig større forstadsdannelser uden for hovedstaden kom hovedstadsmetropolen op gennem den første halvdel af 1900-tallet til at stå overfor stadig flere og større udfordringer. Det gjaldt dels lokalkommunale opgaver, idet de fremvoksende forstadskommuner skulle varetage de langt flere og større opgaver, der fulgte med omdannelse fra land til forstad. Det gjaldt også regionale opgaver for den samlede byregion, som hovedstadsmetropolen kom til at udgøre. De købstadskommunalt organiserede hovedstadskommuner, de sognekommunale forstadskommuner, Københavns Amtskommune og de sydøstlige dele af Frederiksborg Amtskommune havde såvel beføjelsesmæssige som økonomiske forskellige forudsætninger for opgaveløsningen. Det handlede ikke blot om at løse de lokalkommunale udfordringer, men især om mulighederne for at indgå i de fælleskommunale løsninger, der var nødvendige i en byregion som hovedstadsmetropolen, hvor der ikke fandtes en regionalkommunal myndighed, der omfattede det større geografiske område, som metropolen bredte sig over.

For at håndtere de lokal- og regionalkommunale udfordringerne under ét forsøgte Københavns Kommune via indlemmelsesinitiativer op gennem mellemkrigstiden at samle hovedstadsmetropolens kommuner under dennes herredømme. Da Frederiksberg Kommune vendte sig stærk mod disse initiativer, og en række forstadskommuner trak sig fra indlemmelsesforhandlingerne med Københavns Kommune, måtte denne i 1939 opgive sit forehavende, hvorefter regeringen samme år nedsatte Hovedstadskommissionen med henblik på en løsning af byregionens kommunalstrukturelle udfordringer. Skønt disse lagde sig i vejen for håndteringen af hovedstadsmetropolens øvrige lokal- og regionkommunale udfordringer, forelå kommissionsbetænkningen først i 1948.¹¹

Forstadskommunale brandvæsener

Blandt udfordringerne var tilrettelæggelsen af en tilstrækkelig brandslukning- og ambulancetjeneste i forhold til den teknologiske udvikling og byvæksten i de stadig flere kommuner i det stadig større forstadsområde, der lagde sig uden om hovedstaden op gennem 1900-tallets første halvdel. Da forstadsdannelsen allerede tog sin begyndelse med de første villabyer i Hellerup i 1890'erne, blev Gentofte Kommune som den første stillet over for denne udfordring. Som sognekommune kunne Gentofte, som hovedstadens øvrige oplandssognekommuner, indskrænke sig til at varetage brandslukningstjeneste inden for de stærkt forældede og løselige bestemmelser i landdistrikternes brandpolitilov fra 1861. Det var bestemmelser, der blot foreskrev, at sognekommunerne skulle anskaffe det nødvendige slukningsmateriel og sikre sig vandreservoarer til disse og et tilstrækkeligt brandmandskab, og som man i Gentofte i første omgang lagde til grund for sit brandvæsen.

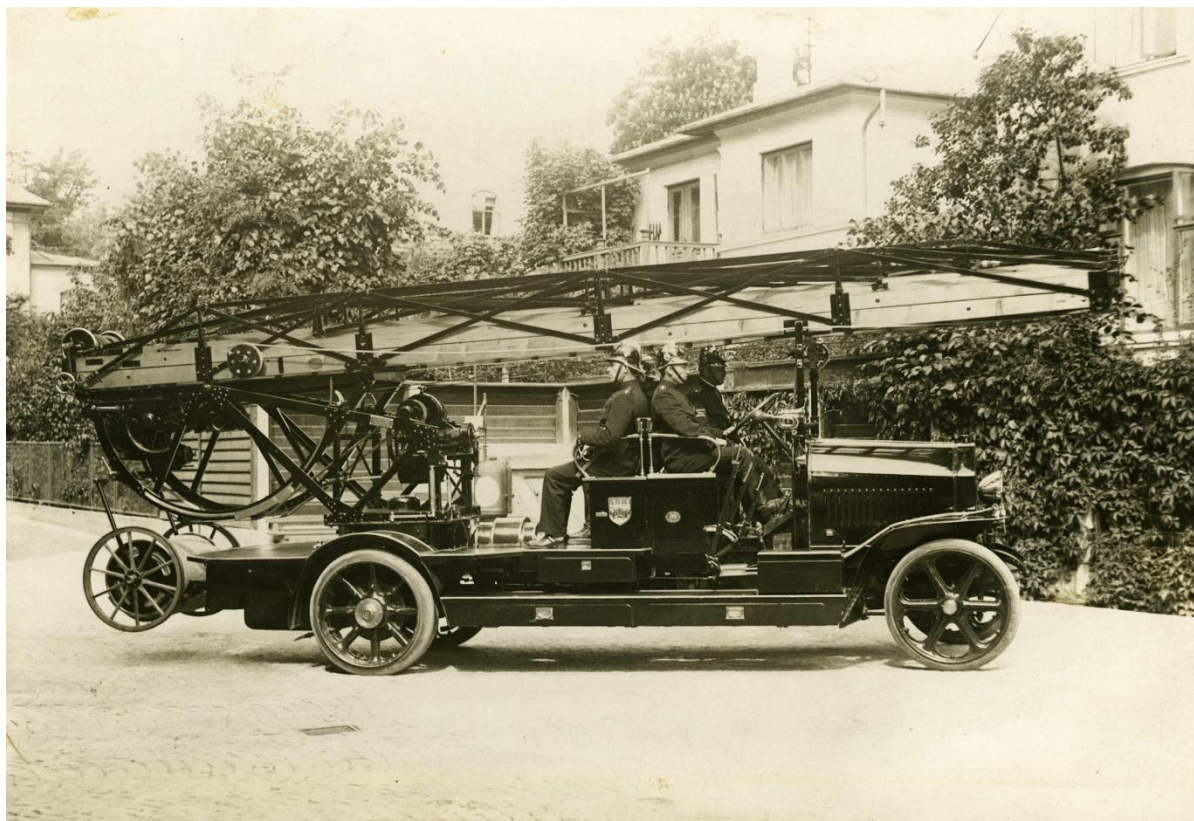
Da forstadsdannelsen allerede omkring århundredskiftet havde bredt sig videre op langs og øst for Strandvejen vurderede sognerådet i Gentofte i 1902, at bydannelsen var så vidt fremskreden, at dets brandvæsen skulle udbygges efter bestemmelserne for købstadskommunerne. I takt med den videre forstadsudbygning op gennem den første halvdel af århundredet udvidede Gentofte Brandvæsen således til et niveau som de tilsvarende væsener i hovedstaden. Det gjaldt en meget tidlig motorisering, filialbrandstationer, en fastansat mandskabsstyrke, moderniseringer af vognpark og slukningsmateriel og en hovedbrandstation ved siden af forstadens nye rådhus på Bernstorffsvej fra 1936.¹²

Mens der inden Første Verdenskrig var tilvejebragt købstadsmæssige kommunale tidssvarende brandvæsener ikke blot i hovedstaden, men også i den økonomisk velkonsoliderede Gentofte-forstad, blev brandtjeneste en af de mange lokalkommunale udfordringer, som sognekommunerne kom til at stå overfor i forbindelse med forvandlingen fra land til forstad i den resterende del af den første halvdel af 1900-tallet. Selv om Københavns Brandvæsen efter byens brandlov skulle yde brandslukningsassistance i Københavns Amtskommunes sognekommuner – mod at disse skulle assistere ved storbrande i København – måtte forstadskommunerne, hvoraf

nogle i forvejen rummede ganske store stationsbyer som Lyngby, Glostrup og Tåstrup, opbygge brandvæsner, der svarede til den ganske betydelige bymæssige bebyggelse. Det var dispositioner, der med motorisering og den slukningsteknologiske udvikling, indebar betydelige omkostninger, som dog blev lettere at overkomme efter den radikale ændring af lovgivningen om landdistrikternes brandvæsener, som gennemførtes i 1926.

Ud over et utal af paragraffer af bygningsmæssig og brandteknisk karakter lagde landdistrikternes nye brandlov op til en omorganisering af disses kommunale brandvæsener. For at sikre et forsvarligt og tidssvarende brandvæsen krævede loven, at sognekommunerne i de enkelte landsbyer opbyggede et lokalt beredskab i form af transportable lette håndkraftsprøjter og en større slukningstjeneste for hele sognekommunen baseret på en motorsprøjte og et uddannet brandkorps. Ved tilvejebringelsen af denne større og ganske omkostningsfulde tjeneste gav den nye lov imidlertid sognekommunerne flere muligheder: Enten kunne de selv opbygge et sognekommunalt brandvæsen efter de nye bestemmelser eller træffe brandslukningsaftale med en købstadskommune, en anden sognekommune, i hvilken der fandtes et udviklet brandvæsen efter lovens nye regler, eller en privat brandtjeneste.¹³

Mens der i en række tilfælde efterfølgende rundt om i landet blev indgået aftaler mellem en købstad og en eller flere sognekommuner om købstadskommunens varetagelse af disses brandtjeneste, lykkedes det ikke for forstadskommunerne at opnå tilsvarende ordninger med hverken Københavns eller Gentofte brandvæsener, der blot var forpligtet til ved større brande at yde forstæderne assistance. Lige på nær den aftale, der blev indgået om, at Tårnby Sognekommunes moderne og motoriserede brandvæsen overtog slukningstjenesten i Dragør Sognekommune, var forstadskommuner – for at opfylde den nye lovgivnings bestemmelser – derfor nødsaget til enten selv at udbygge brandvæsenerne, og eventuelt motorisere dem, hvis det ikke allerede var sket, eller træffe aftale med en privat aktør.

Motorstigevogn fra Gentofte Brandvæsen på Hellerupvej i 1921 (Lokalthistoriske Arkiv for Gentofte).

Forstadskommunerne mod nord, Hørsholm, Birkerød og Søllerød, og stationsbykommunerne Lyngby-Taarbæk og Glostrup sognekommuner var så økonomisk velkonsoliderede, at de valgte den første løsning. Dermed kom de forsat til at råde over egne, kommunalt drevne brandvæsener. Generelt sad de konservative tungt på magten i disse nordlige forstadskommuner, og spørgsmål om orden og sikkerhed blev her naturligt betragtet som en offentlig opgave. Derimod var de øvrige forstadskommuner nødsaget til at entrere med en privat brandtjeneste. Overgangen fra land til forstad tyngede her de kommunale budgetter. Det skyldtes især, at de første tilflyttede almindeligvis kom fra mindre bemidlede samfundslag, og det betød naturligvis et svagere beskatningsgrundlag samtidig med, at de stod overfor relativt store udgifter på velfærdsområdet. Selv om mange af forstadskommunerne havde eller fik socialdemokratiske flertal, blev der som følge af det vanskelige kommunaløkonomiske grundlag set stort på det principielt betænkelige ved at overlade en så central samfundsopgave som brandslukning til det private initiativ.¹⁴

Private redningskorps

At landdistrikternes brandlov fra 1926 gav disse og dermed også hovedstadsmetropolens forstadskommuner mulighed for at udlægge den kommunale brandslutningsopgave til en privat aktør, var betinget af, at der rent faktisk var etableret en virksomhed, der kunne påtage sig denne opgave. Mens brandslukning hidtil alene havde været en opgave som sogne- og købstadskommunerne skulle løse, tilførtes tjenesten i den første halvdel af 1900-tallet to privat redningskorps.

I 1906 var Falcks Redningskorps blevet oprettet. I de første år rykkede korpset, uden aftaler med forsikringsselskaber, mod forventet efterbevilling ud med sit redningsmateriel. Snart efter fik Falck kontrakter med assurandører og etablerede abonnementsordninger for virksomheder og private og påbegyndte samtidig oprettelsen af redningsstationer rundt om i landet og en ambulancetjeneste. Falck ville tage konkurrencen op med de mindre private aktører og organisationer, der havde ambulancekontrakter dels med de enkelte kommuner om brandslukning sammen med de kommunale brandvæsener i forbindelse med ildløs, dels om ambulancekørsel til og fra stedlige kommunehospitaler, amts- og bysygehuse og amtssygehuse, hvor sådanne ikke kunne oprettes i samarbejde med en købstadskommune.

Som udløber af en konflikt om betalingen for Odense Brandvæsens assistance ved en brand i en af landsbyerne i oplandet i 1921, og da sognekommunerne ofte var tilbageholdende i forhold til at udskifte det gamle hestetrukne slukningsmateriale med en tidens dyre motorsprøjter, fik Falck efterfølgende kontrakt med en række fynske sognekommuner om her at yde brandtjenesten. Det var en landkommunal varetagelse af brandslukningsopgaven, som juridisk ikke var mulig, men som de i følgende år vandt så stor udbredelse, at den blev hjulmet med landdistrikternes brandlov i 1926. Efter den nye lov indgik stadig flere sognekommuner tilsvarende brandslukningskontrakter med Falck. I disse områder oprettede Falck zonebrandvagter, som dækkede et antal sognekommuner inden for en radius af 15 km. De udrustedes med en let motorbrandsprøjte, der stationeret hos en lokal smed eller mekaniker, og som sammen med den tilkaldte leder af zonebrandvagten og et par af dennes medarbejdere rykkede ud til brandstederne, hvor de med assistance fra de lokale brandtjenestepligtige beboere foretog slukningen.

Da zonebrandordningen var en lukrativ forretning, begyndte nogle af de private mekanikere og autovirksomheder, som Falck havde anvendt i sin zonebrandordning at kopiere den, og slog tillige ind på ambulancekørsel for provinsens sygehuse. Efter nogle af disse blev ekskluderet af samarbejdet med Falck, etablerede flere af dem i 1930 Zone-Redningskorpset, der siden blev en stadig større konkurrent til Falck. Op gennem den resten af mellemkrigstiden og 1940'erne opbyggede de to redningskorps et efterhånden landsdækkende net af redningsstationer, der tilbød såvel almindelige redningstjenester som brandsluknings- og ambulancekørselsopgaver.¹⁵

Rødovre Falck-station kort efter åbningen i 1931. Fra højre mod venstre ses: Motorsprøjten, ambulancen, en efterløberstige, to kranvogne og en arbejdsvogn. (Rødovre Kommunes Lokalhistoriske Samling).

Falck-forstæder

Umiddelbart efter ikrafttrædelsen af den nye brandpolitilov i 1926 indledte Falck en meget aggressiv markedsføring, hvori indgik forslag til, hvordan sognekommunerne kunne indrette deres brandvæsen i forhold til lovens nye bestemmelser. Efter det ene forslag kunne Falck med henblik på en sognekommunes videre drift af sit eget brandvæsen for 1.640 kr. tilbyde at oprette et sådant, indøve mandskabet og levere en motorsprøjte og slukningsmateriel, mens sognekommunerne mod 770 kr. til motorsprøjte og materiel og en afgift på 20 øre pr. indbygger, ville blive en del af Falcks zone-brandvagsordning. En abonnementspris som mange af købstædernes kommunale brandvæsener rundt om i landet ofte havde svært ved at konkurrere med, og da Falck i et samtidigt tilbud til samtlige sognekommuner i Københavns og Frederiksborg amtskommuner nedsatte prisen til 10 øre pr. indbygger, kunne redningskorpset tilbyde forstads- og landkommunerne en langt billigere brandslukningstjeneste end, hvis de selv skulle forestå denne. Hovedstadsmetropolens mindre økonomisk konsoliderede forstadskommuner og et stort antal sognekommuner i den ydre amtskommune valgte derfor uden betænkelighed, også i socialdemokratiske forstæder og i lighed med mange af landet landdistrikter, Falcks fulde pakke. Den indebar i første omgang, at kommunerne blev en del af Falcks zone-brandvagsordning og kunne få yderligere avanceret assistance fra Falcks hovedstadsstation i København, men snart efter kunne redningskorpset tilbyde en brandtjeneste, der gik videre end denne ordning.

Mens Københavns Amtskommune hidtil havde haft aftaler med private vognmænd om ambulancekørsel, overgik den fra tiden omkring Første Verdenskrig til Falck, der fra 1927 skulle betjene det nye amtssygehus i Gentofte, som i takt med dettes udbygning i stadig større grad afløste

det ældre amtssygehus på Frederiksberg, indtil det lukkede helt ned i 1939 og blev overtaget af Frederiksberg Hospital. For at kunne varetage denne ambulancekørsel etablerede Falck brand- og redningsstationer på Ørnegården i Jægersborg i den nordlige del af Gentofte Kommune og i 1931 en tilsvarende i Rødovre. Da disse stationer som andre steder i landet med den mere udbredte billisme samtidig udstyredes med andet redningsmateriel og kranvogne og materiel til vejhjælp, kunne Falck fra samme station med et og samme faste mandskab forsat påtage sig en endog forbedret brandslukning til en så lav pris, at hovedparten af forstadskommuner forblev faste abonnenter hos redningskorpset. Fra stationen i Rødovre kunne Falck således varetage den direkte brandslukningstjeneste i Rødovre, Hvidovre og Brøndbyerne sognekommuner og en udvidet assistance til zone-brandvagtstationen i Tåstrup, der stod for den direkte brandtjeneste i Høje Taastrup, Sengeløse, Torslunde-Ishøj og Vallensbæk sognekommuner. Med stationen på Ørnegården kunne Falck samtidig yde en hurtig brandslukningsassistance til zone-brandvagtstationerne i Gladsaxe og Ballerup, der varetog den direkte brandtjeneste i henholdsvis Gladsaxe og Herlev sognekommuner samt Ballerup, Værløse og Ledøje-Smørum sognekommuner. Da St. Magleby Sognekommune i første omgang stod uden Tårnbys fælles brandslukningsordning for det ydre Amager, måtte den dog betjenes fra den fjernere liggende Falck-station i københavnske Sundbyerne, mens Lyngby-Taarbæk socialdemokratiske sognerådsflertal efter resultatløse forhandlinger med Falck i midten af 1930'erne besluttede forsat at lade sognekommunen stå for brandtjenesten.

I hovedstadsmetropolens opland

I købstæderne i købstadsringen i hovedstadens fjernere opland, Helsingør, Hillerød, Frederiksværk, Frederikssund, Roskilde og Køge, var brandvæsenene selvsagt blevet organiseret efter brandlovgivningen for købstadskommunerne fra 1873. Da byerne endnu ikke var blevet integreret med det fremvoksende hovedstadsmetropol, var relativt små og som hovedparten af landets øvrige købstæder fortrinsvis betjente et lokal opland, fik de kommunale brandvæsen her frem til århundredskiftet ofte et mere primitivt slukningsmateriale end i hovedstaden og et frivilligt eller deltidsansat brandkorps.

Med motoriseringen, brandslukningens teknologiske udvikling og købstædernes ganske betydelige by- og befolkningstilvækst op gennem mellemkrigstiden og 1940'erne, måtte disses brandvæsen opgraderes i forhold hertil. Det var en udfordring, der også her stillede de to private redningskorps i en stærk position. På nær købstadskommunerne Køge og Helsingør, der selv drev kommunale sygehuse og tidligt overtog ambulancekørslen hertil, kom Falck og Zonen i perioden til at varetage ambulancebetjeningen af amtssygehuse og købstæder med amts- og bysygehuse i den øvrige del af hovedstadsmetropolens opland. Med dette udgangspunkt forsøgte Falck og Zonen samtidig at overtage varetagelsen af brandslukningstjenesten ikke blot i landdistrikterne i hovedstadsmetropolens opland, men også i dets købstadskommuner på trods af disses manglende lovhjemmel til at entre med private brandkorps.

Falck tilbød således allerede i 1923 at varetage brandslukningen både i Roskilde og de 16 sognekommuner, som købstadens kommunale brandvæsen tillige betjente i det omliggende landdistrikt. Da Roskilde Brandvæsen på dette grundlag var en velkonsolideret organisation, valgte byrådet at holde fast i den kommunale løsning, der i 1930 blev udvidet ved, at brandvæsenet overtog ambulancekørslen i selve byen og dens brandslukningsopland. I hovedstadsmetropolens øvrige oplandskøbstæder fik de to redningskorps mere held med deres bestræbelser og overtog fra slutningen af 1920'erne og op gennem 1930'erne brandslukningen i Hillerød, Frederikssund og Køge og tillige i disses landdistrikter. I 1939 kom Falck endelig med en ny brand- og redningsstation til at indgå i en nyorganisering af Helsingør Brandvæsen, og overtog senere brandvæsenet i Frederiksværk.¹⁶

Med den form som brand- og ambulancetjenesten fik i hovedstadsmetropolens opland, fik den samme karakter som i den øvrige danske provins. De to private redningskorps kunne her tilbyde landkommunerne en billigere brandslukningstjeneste end, hvis de selv skulle forestå denne, og da en del købstadskommuner var tilbageholdende med at anvise de nødvendige midler til de moderniseringer af deres brandvæsener, som den teknologiske udvikling krævede, havde i 1938 ikke mindre end halvdelen af landets sognekommuner og 28 af dets omkring 100 købstadskommuner truffet brandslukningsaftaler med Falck eller Zonen, der samtidig sad på hovedparten af ambulancekørslen.

Nye regionsudfordringer og mellemkommunalt regionssamarbejde

Med den karakter af en sammenvokset, integreret og interagerende byregion, som hovedstadsmetropolen fik op gennem den første halvdel af det 20. århundrede, skabtes der i stigende grad behov for et samarbejde mellem både lokalt baserede kommunale brandvæsener og mellem disse og Falcks brandslukningstjeneste, i de kommuner hvor denne ikke blev varetaget af kommunen selv. Hovedstadens kommunale brandvæsener havde allerede tidligt i den sidste halvdel af det forrige århundrede indgået aftale om gensidig og vederlagsfri brandslukningsassistance. Nogle år efter at hovedstadens brandvæsener i 1931 havde udvidet assistancesamarbejdet yderligere, kom det få år efter tillige til at omfatte Gentoftes kommunale brandvæsen. Det indebar, at Gentofte Brandvæsen, i lighed med hvad hovedstadsbrandvæsenerne tidligere havde gennemført, også måtte harmonisere sine brandslager- og koblinger i forhold til disse og indgå i det fælles hovedstadsalarmberedskab, således at de samarbejdende brandvæsener kunne yde en effektiv assistance på brandstederne.

Selv om et tilsvarende samarbejde om vederlagsfri brandslukningsassistance under betegnelsen Den nordsjællandske Sammenslutning samtidig var blevet gennemført mellem de kommunale brandvæsener i Lyngby-Taarbæk, Søllerød, Birkerød og Hørsholm sognekommuner, og Tårnby Brandvæsen havde overtaget brandtjenesten i Dragør sognekommune, blev der ikke tilvejebragt tilsvarende samarbejder i den resterende del af hovedstadsmetropolen. Med Falcks brand- og redningsstationer i Jægersborg og Rødovre og lokale brandvagtstationer var en betydelig del af forstædernes ganske vist underlagt Falcks samlede brandslukningsorganisation, men dette havde ikke samarbejds- eller assistanceaftaler med de kommunale brandvæsener i hovedstaden, nordforstæderne og i Glostrup sognekommune.¹⁷

En samlet ordning for brandslukningsassistancen i den daværende hovedstadsmetropol skulle imidlertid finde en løsning i slutningen af 1930'erne under indtryk af de stadig mere tiltagende internationale spændinger i Europa. I umiddelbart forlængelse af luftværnsloven fra 1935 igangsattes på Indenrigsministeriets initiativ en større samordning af hovedstadsmetropolens brandvæsener, således at de ville være i stand til at kunne håndtere følgerne af eventuelle kommende luftangreb. Et såkaldt Amtsbrandudvalg nedsattes med repræsentanter fra samtlige kommunale brandvæsener, Falck og politimyndigheden, og i de følgende år udarbejdede udvalget planer for, hvordan brandvæsenerne kunne bidrage til civilbefolkningens beskyttelse og redning i en krigssituation. Det var en principiel signifikant beslutning, da Falck dermed betragtedes som en med de kommunale brandvæsener ligestillet part, og brandassistance i hovedstadsmetropolen blev set som en regional opgave.

Da udvalgssamarbejdet kunne afdække en manglende fredstidsordning for den samlede brandslukningsassistance i hele hovedstadsmetropolen, blev der således samtidig lagt op til omfattende planer for en storstilet samordning af byregionens brandvæsen. Planen omfattede en total omlægning af udrykningsgrænserne for almindelige og assisterende brandslukning, en fælles brandslukningsuddannelse og anbefalinger. Det handlede om opgraderinger af brandtjenesten i

Lyngby, Glostrup, Tårnby, Dragør og Hedehusene, etablering af nye brandstationer i Vigerslev og Husum, hvor der i forhold til den samlede hovedstadsmetropol var en utilstrækkelig brandstationsdækning, en total harmonisering af alle former for brandmateriel- og køretøjer og af til rådighed stående personels kompetencer samt en fælles central alarmtjeneste. Med disse storstillede udbygninger var det Amtsbrandudvalgets målsætning, at hovedstadsmetropolens landdistrikter ville kunne dækkes af en brandstation med en afstand på max. 8 km., mens der i villakvarterer og kvarterer med tæt etagebyggeri kun skulle være max. 4 og 2 km til nærmeste brandstation.

Da mange af kommunerne ikke ville yde midler til en sådan udbygning, der i realiteten ville føre til dannelsen af et enhedsbrandvæsen af købstadskommunale dimensioner i hele hovedstadsmetropolen, blev Amtsbrandvæsensudvalget planer kun delvist realiseret. Først i form af en lokal uddannelse af brandpersonellet, der skete ud fra samme retningslinjer, og en udrustning af køretøjer, slukningsmateriel og stiger efter de standarder, som udvalget lagde op til. I 1941 etableredes desuden et fælles alarm- og assistancesystem, således at de kommunale brandvagtcentraler i Gentofte og Glostrup kunne udsende vederlagsfri assisterede slukningskøretøjer fra såvel kommunale som Falck-drevne brandstationer, hvorfra der var den korteste køretid til brandstederne i forstæderne i Københavns Amtskommune og hovedstaden.¹⁸

Efterkrigstidens udfordringer

Op igennem efterkrigstiden udbyggedes hovedstadsmetropolen til en efter skandinaviske forhold gigantisk byregion. Også for de nye fremvoksende forstadskommuner blev et udbygget brandvæsen ligesom i den første halvdel af 1900-tallet en af de mange lokalkommunale udfordringer, der fulgte af forvandlingen fra land til forstad. Med hovedstadsmetropolens karakter af en endnu mere sammenvokset, integreret og geografisk stadig større byregion, blev det trods den samordning, der havde fundet sted i slutningen af 1930'erne, samtidig en regional udfordring at tilpasse den lokalt baserede både almindelige og assisterende brandslukningstjeneste hertil.

Hovedstadsmetropolens udbygges

Til trods for at de sidste ledige byggegrunde i hovedstaden bebyggedes, faldt dens folketal op gennem efterkrigstiden til godt 552.000 i 1990. Forstædernes moderne almennyttige boligbyggeri og omfattende byggeri af parcel- og rækkehuse tiltrak mange tilflyttere fra provinsen og trak samtidig mange ud af hovedstaden. På samme tid forsvandt et stadig større antal industrivirksomheder og- arbejdspladser fra hovedstaden, således at den i 1990 nærmede sig en fuld afindustrialisering. En del af virksomhederne var bukket under for konkurrencen fra større enheder eller som følge af den økonomiske krise i den første efterskrigtid. Andre var flyttet ud af hovedstaden til forstædernes nye industrikvarterer, hvor der var plads til de større produktionsanlæg, som tiden krævede.

I 1940'erne og 1950'erne var det meste af de ældre forstæder i Gentofte, Lyngby-Taarbæk, Søllerød og Gladsaxe kommuner blevet udbygget, samtidig med at forstadsdannelsen var fortsat ind i Søllerød, Birkerød, Værløse og Farum kommuner og langs Frederikssundsbanen i Herlev og Ballerup kommuner. På Vestegnen bebyggedes samtidig store dele af Rødovre og Hvidovre kommuner, og forstadsdannelsen var fortsat videre mod vest og ind i Brøndbyerne og Glostrup kommuner. I 1960'erne blev disse af Københavns Amts forstæder stort set udbygget og forsatte samtidig deres vækst videre mod Tåstrup og ned langs Køge Bugt. Var de ældre forstæder vokset op som koncentriske lag uden om hovedstaden, fik forstæderne fra starten af 1950'erne og i de følgende årtier karakter af radiale båndbebyggelser ud langs S-banelinjerne. Mens de sidste indre forstadsdannelser i 1970'erne og 1980'erne alene fandt sted ved Køge Bugt og vest for Høje

Taastrup, og forstæderne i Københavns Amtskommune samtidig som helhed fik en først marginal og siden en vigende befolkningstilvækst, opnåede de ydre hovedstadsamtskommuner, Frederiksborg og Roskilde amtskommuner, på samme tid en udtalt vækst i folketallet. Den blev genereret af en udbygning af forstadsbåndene frem til disse amtskommuners købstadsring og de satellitbyfunktioner, som mange af stations- og landsbyerne uden for ringen samtidig fik.

Mens hovedstadsmetropolen i 1950 husede godt 1,2 mio. indbyggere, var billedet kraftigt forrykket 40 år efter. I 1990 havde hovedstadsamtskommunerne med forstæder, købstæder og satellitbyer nået knapt 1.160.000 indbyggere. Med denne mere end fordobling af hovedstadsamtskommunernes folketal, og en samlet befolkningsreduktion på mere end en tredjedel i hovedstaden, havde hovedstadsmetropolen i 1990 nået en befolkning på godt 1,7 mio. indbyggere.¹⁹

En lokalkommunal udfordring

Da det fortrinsvis var unge og yngre familier og særlig faglærte arbejdere og funktionærer, der flyttede ud til hovedstadsmetropolens forstæder og ydre opland, kom de ældre og socialt dårligt stillede til at udgøre et stadig større befolkningssegment i hovedstaden, og da dens boligmasse var ældre og dermed havde en høj brandrisiko, blev der trods det kraftige fald i folketallet her op gennem efterkrigstiden forsat behov for et omfattende og tidssvarende brand- og ambulancevæsen. I takt med denne forandringsproces og den brand- og redningsteknologiske udvikling moderniseredes hovedstadens kommunale brand- og ambulancetjeneste, og med miljøforanstaltningernes stadig mere centrale placering i velfærdstatens samfundsregulering op gennem 1970'erne skulle tjenesten tillige opbygge et miljøberedskab. Fra 1980'erne fik hovedstadens kommunale brandvæsener tillagt en række nye opgaver, hvorved de kom ind på serviceområder, som hidtil havde været domineret af private aktører. Det gjaldt installation, drift og vedligeholdelse af forskellige velfærdsteknologier så som f.eks. nødkaldeanlæg og omsorgsanlæg for ældre og handicappede og særlige tjenester for hjemmeplejen. Hertil kom opsætning og drift af automatiske brandalarmeringsanlæg og særlige teletjenester.²⁰

Uden for hovedstaden blev det op gennem efterkrigstiden i første omgang en udfordring at udbygge de kommunale brandvæsener eller udvide brandslukningsaftalerne med Falck i takt med den stadig mere massive forstadsdannelse. Det var en udfordring der blev forstærket af en ny samlet lov i 1960 om brandvæsenet i købstæder og på landet. Den afløste lovgivningen om brandvæsenet i købstadskommunerne fra 1873 og i sognekommunerne fra 1926. Helt svarende til samtidens større sidestilling af sogne- og købstadskommuner, som bl.a. skete ved landsbyggeloven fra samme år og folkeskoleloven fra 1958, udviskede den nye brandlov således i det væsentligste forskellene mellem land og by. Alle kommuner skulle således sikre en forsvarlig brandtjeneste ud fra de normer, der i 1950 var fastlagt for købstadsbrandvæsenerne, og dermed i forhold til den stedlige bebyggelses udtrækning og art, karakteren af virksomheder, befolkningstæthed og tilgang brandslukningsvand. For de ældre forstadskommuner var det ikke så voldsomt mange nye krav, men blev til gengæld en omkostningstung opgave for kommunerne i de udprægede landdistrikter, som forstadsdannelsen i stadig større omfang nåede ud til. Men ligesom 1926-brandpolitiloven kunne kommuner for at opfylde den nye lovgivnings krav forsat entrere med en anden kommunes brandvæsen eller en privat aktør. I den forbindelse var det dog en de jura anerkendelse af de ganske mange købstadskommuners hidtidige brandslukningsaftaler med enten Falck eller Zonen.²¹

For at håndtere de brandslukningsmæssige udfordringer, der fulgte med hovedstadsmetropolens forstadsvækst, og den urbanisering der i stadig større omfang fandt sted uden for, valgte metropolkommunerne også op gennem efterkrigstiden forskellige løsninger. I 1951 trådte Hvidovre Kommune således ud af den hidtidige aftale med Falck, og overlod forstadens

brandtjeneste til det billigere brandslukningstilbud, der ydes fra den nye brandstation i det yderste Vigerslev, som Københavns Brandvæsen tæt ved grænsen til Hvidovre i 1947 havde opført i forventning om realiseringen af Hovedstadskommissionens forslag til indlemmelse af de uden om liggende forstadskommuner i København. 1951 blev også året, hvor Brøndbyerne Kommune brød ud af brandslukningsaftalen med Falck og til en billigere pris lod denne opgave overgå til Glostrups kommunale brandvæsen. Det var en aftale, der i 1963 førte til, at de to kommuner sammen med Herstedernes Kommune indgik i det kommunale interessentselskab Glostrup Brandvæsen. Allerede inden, 1960, havde Tårnby Brandvæsen fra Falck overtaget brandslukningen i den lille Store Magleby Kommune, hvorved Københavns Amtskommunes del af Amager betjentes af den kommunale brandstation i Kastrup.

Med brandvæsenernes kommunalisering på dele af Vestegnen og på Amager i den første efterkrigstid, og hovedstadskommunerenes og Gentofte Kommunes forsat fuldstændige herredømme over både brand- og ambulancevæsenet, syntes Falck stilling i hovedstadsmetropolen svækket. Ikke desto mindre førte den stadig mere tilspidsede konkurrence mellem de to redningskorps på samme tid til, at Zonen efterhånden tabte så meget terræn, at dette redningskorps i 1963 blev overtaget af Falck, der herefter drev den samlede virksomhed videre under navnet Falck-Zonen og siden blot Falck. Falck overtog dermed Zonens brandsluknings- og ambulancekørsel aftaler over alt i landet og fik særlig på ambulanceområdet nærmest en monopolstilling.

Lige på nær den kontrakt om ambulancekørsel, som Gentofte Brandvæsen opnåede med Københavns Amtskommune efter, at Gentofte Kommune kommunaliserede ambulancetjenesten i forlængelse af en dødelig udgang af en forsinket Falck-udrykning, kunne Falck fastholde og udvide ambulancetjenesten både i denne og de uden for liggende amtskommuner. Samtidig kunne Falck udbygge sin position i de andre dele af den indre hovedstadsmetropol, hvor redningskorpset allerede sad tungt på brandslukningstjenesten. Da den hidtidige brandslukningsdækning fra zonebrandvagtstationerne i meget store forstadsområder samtidig blev utilstrækkelig i forhold til den forstærkede forstadsdannelse, indgik Falck og en række kommuner aftale om, at disse stationer erstattedes af nyoprettede Falck-drevne brand- og redningsstationer, der kom til at varetage både brand- og ambulancetjenesten i et større antal forstadskommuner.

Fra den i 1954 af Gladsaxe Kommune nyopførte station på Vandtårnsvej kom Falck således til at varetage brandsluknings- og ambulancebetjeningen af Gladsaxe, Herlev og Ballerup kommuner, mens Falcks samme betjening af Høje Tåstrup, Sengeløse, Vallensbæk, og Torslunde-Ishøj kommuner fra 1957 kom til at udgå fra en ny brand- og redningsstation i Tåstrup. Med åbningen af Falcks brand- og ambulancestation i Ballerup kom firmaet også til at varetage brandsluknings- og ambulancetjenesten i Ledøje-Smørum og Stenløse kommuner, og overtog samme i Ballerup og Herlev kommuner fra stationen i Gladsaxe, som selvfølgelig også fortsatte med at betjene den store Gladsaxe Kommune. Med kommunaliseringen af brandslukningen i Hvidovre og Brøndbyerne kommuner, kom den ældre brand- og redningsstation i Rødovre alene til at varetage denne opgave i kommunen og ambulancekørslen i samme samt i Hvidovre, Brøndbyerne og Glostrup kommuner.

I nordforstadskommunerne holdt de fleste fast i de kommunale brandvæsner, og det assistancesamarbejde, der allerede var indgået i mellemkrigstiden via såkaldte Den nordsjællandske Sammenslutning og som endog udbyggedes med direkte radioforbindelse mellem udrykningsvognene. Da brandslukningsopgaven i den største af disse kommuner, Lyngby-Taarbæk, efterhånden blev omkostningstung, tiltrådte det fra 1950 konservative flertal i den stedlige kommunalbestyrelse at overveje andre løsninger. Idet en sammenslutning med Gentofte Brandvæsen i slutningen af 1950'erne blev anset for dyr, blev resultatet, at Falck i 1961 fik opgaven, og omdannede en gammel gård i det centrale Lyngby til en ny brand- og redningsstation,

Gladsaxes nyoprettede Falck-station på indvielsesdagen 16. juni 1954. Gladsaxe Kommunen havde i det væsentligste bekostet stationen, der under jorden omfattede et garageanlæg, en kommandocentral til civilforsvarsformål og en varmecentral og i niveau en administrations- og mandskabsbygning. Mest markant var det noget særprægede slangetårn, der stod lidt for sig selv som et vartegn, og ragede meget højt op i luften. (Gladsaxe Byarkiv).

hvorfra der kunne ydes Lyngby-Taarbæk Kommune brandslukning og de øvrige nordforstæder samtidig kunne ambulancebetjenes.²²

En regionsudfordring

Med de omlægninger af de indre metropolforstæders brandvæsener, der gennemførtes i 1950'erne og i starten af det følgende tiår, og den ordning af disse væsener og ambulancetjenesten, der med Falck som en dominerede aktør allerede var etableret ude i de ydre hovedstadsamtskommuner, undergik denne struktur ikke de store forandringer i den følgende tid. Mellem de kommunale og Falck-drevne brandtjenester var der i hovedstaden og forstæderne i Københavns Amtskommune og i den sydøstlige del af Frederiksborg Amtskommune op mod besættelsesårene ganske vist opstået et vist assistancesamarbejde på brandtjenesteområdet, men området var i den samlede byregion som hovedstadsmetropolen udgjorde, frem til starten af 1960'erne blevet kendetegnet af stadig flere og større regionale udfordringer.

I hovedstadsmetropolen var der således ingen samlet organisation eller et kordinerede og planlæggende regionalt organ for dens brandslukningstjeneste, der hver for sig blev varetaget af et stort antal forskellige kommunale og private aktører. Ud over det kommunale Roskilde Brandvæsen, sad de private redningskorps på brandslukningsopgaven i de øvrige

købstadskommuner i købstadsringen og i de uden for liggende landdistrikter, mens den i den indre hovedstadsmetropol var udlagt til ikke mindre end 22 brandstationer med en samlet hel- eller deltidsansat vagtstyrke på 381 mand. 17 af stationerne 263 af vagtmandskabet sorterede under kommunale brandvæsener, der var oprettet i de to hovedstadskommuner og i Gentofte, Søllerød, Birkerød, Hørsholm, Tårnby og Glostrup kommuner, hvoraf de to sidstnævnte brandvæsener også varetog brandslukningsopgaven i henholdsvis Brøndbyerne og Herstederne kommuner samt i Københavns Amtskommunes del af Amager. De fem øvrige brandstationer med en samlet vagtstyrke på 118 mand sorterede under Falck, der fra dennes stationer varetog brandslukningsopgaven i Lyngby-Taarbæk og Gladsaxe kommuner, hele den indre del af Nordvestegnen langs Frederikssundbanen og størstedelen af Vestegnen. Et bredt og 30 km langt Falck-betjent halvcirkulært forstadsbælte strækkende fra sig Øresundskysten i Lyngby-Taarbæk kommune til Køge Bugts kyst i Vallensbæk og Ishøj-Torlunde kommuner mellem mod syd de kommunale brandvæsener i hovedstaden og Gentofte og på den indre Vestegn og Amager og enklaven af kommunale brandvæsener i de øvrige nordforstæder.

Da de lokalkommunalt organiserede brandvæsener, uanset om de blev drevet af kommunerne selv eller Falck, uden nogen form for regional koordinering, hver for sig op gennem mellemkrigstiden og den første efterkrigstid var blevet opbygget efter de landsdækkende købstadskommunale standarder, var de i langt de fleste tilfælde blevet gearret til ikke blot at varetage brandslukningen i selve kommunen, men også i et vist opland. I og med brandstationerne i den indre hovedstadsmetropol, som følge af dens kompakte bebyggelse og store antal forstadskommuner, var kommet til at ligge ganske tæt, havde de dermed hver for sig fået en geografisk dækningskapacitet, der lappede over nabokommunen, der havde et brandvæsen med tilsvarende kapacitet og dækningsområde. Samlet en betydelig reserve i brandmateriel og mandskab der ikke regionalt udnyttedes effektivt og rationelt.

Til disse regionale udfordringer, føjede der sin den problemstilling, at de kommunale brandvæsener var ganske indbyrdes forskellige for så vidt materiel og sammensætning af heltids- eller deltidsansatte brandkorps, og, ligesom brandslukningsaftalerne med Falck, var blevet udbygget uden nogen sammenhæng med den samtidige statslige egnsplanlægning, der på samme tidspunkt gennemførtes via byudviklingsplaner og Køge Bugt-dispositionsplanen på grundlag af tidens egnsplanskitser: Først Fingerplanen fra 1948 og siden Principskitsen og dennes første etapeplan fra henholdsvis 1960 og 63. Dette førte til, at mange brand- og Falck-stationer ofte ikke fik den mest hensigtsmæssige placering i forhold til den byspredning og den fordeling af bybebyggelsesarterne, der fastlages i tidens egnsplanlægning.

Nok så problematisk var det, at de konkrete brandslukningsindsatser samtidig ikke gennemførtes ud fra et nærhedsprincip, idet de lokale udrykningsgrænser, der fulgte kommunegrænserne, ved mere ordinære brande forhindrede tilkaldelse af udrykningskøretøjer fra brandstationer i nabokommunerne, der lå nærmest brandstedet i den pågældende kommune. Eksempler på at udrykningstog fra en kommunes brandstation måtte køre igennem en anden kommune, for at nå brandstedet i førstnævnte kommune, var talrige og vakte lokalbefolkningens undren. Det var en forundring, der ikke blev mindre, når et slukningstog fra den lokale brandstation efter en længere køretur nåede ud til et fjernt brandsted i kommunen, hvortil en udrykningsenhed fra en station i nabokommunen ville have kunne nået frem langt hurtigere frem.

Oven i disse åbenbare struktur- og kapacitetsproblemer i den indre hovedstadsmetropolis brandslukningsbetjening føjede der sig tillige et økonomisk aspekt. Markant var det således, at kommunerne stod overfor meget store forskelle i forhold til brandslukningens økonomiske byrder. Mens brandslukningen pr. indbygger i 1962 alene androg i 2,84 kr. Sengeløse Kommune og lå den på 21,58 og 21,06 kr. i henholdsvis Frederiksberg og Københavns kommune. Et spænd der afspejlede de meget forskellige brandrisici, der var følgen af hovedstadsmetropolens yderst

forskelligartede bebyggelsesstruktur. Den højeste brandrisiko og dermed behovet for et meget højt brandslukningsniveau havde selvsagt de københavnske broer og indre frederiksbergske bykvarterer, hvor en bladning af ældre erhvervs- og boligbyggeri i tætbebyggede karreer var fremherskende. Et forhold der også gjorde sig gældende i hovedstadens yderdistrikter, hvor bebyggelsen godt nok var langt mindre intensiv og dens forskellige arter mere adskilt, men hvor tagkonstruktioner og etageadskillelser var af træ. Samme problemstilling gjorde sig tillige gældende i de ældre forstæder i Gentofte Kommune, hvor brandslukningsudgiften udgjorde 13,93 kr. pr. indbygger. En slukningsudgift, der blev stadig mindre proportionelt med afstanden fra hovedstaden. Først i de øvrige forstæder, hvor bebyggelsen var langt lavere, mere åben, nøje adskilte efter art og kendetegnet af parcelbyggeri og etagehuse opført som betonmontage byggeri, og sidst i det ydre metropolområde, der i forskellig grad havde karakter af landdistrikter.

De lokalkommunale brandslukningsbyrder var dog ikke alene betinget af den forskelligartede brandrisiko i de enkelte dele af hovedstadsmetropolen, men også af hvorledes kommunerne enkeltvis havde valgt at organisere deres brandtjenester på. Lige på nær hovedstaden og Gentofte Kommune, hvor de særlige høje brandrisici gjorde sig gældende, lå brandslukningsudgiften med 5,91-9,88 kr. pr. indbygger højest i de forstadskommuner, der havde egne selvstændige brandvæsener og lavere i de kommuner, hvor man udnyttede mindre delregionale løsninger. Enten i form af Falck-drevne brandvæsener i et større antal forstadskommuner, hvor brandslukningsydelsen pr. indbygger udgjorde 3,10-7,68 kr. eller fælleskommunale brandtjenester, hvor ydelsen med 3,07-4,68 kr. pr. indbygger lå suverænt lavest.

Mens det indre hovedstadsmetropolis brandtjeneste i starten af 60'erne stod overfor signifikante regionale udfordringer, gjorde dette forhold sig ikke i samme grad gældende for byregionens ambulancebetjening. Beslutningen om omfanget, karakteren og organiseringen af denne var således placeret på et højere regionalt niveau: De sygehusdrivende to hovedstadskommuner og tre hovedstadsamtskommuner, der formåede at organisere ambulancetjenesten mere regionalt og rationelt og placere den på et mindre antal aktører: De to private redningskorps og de fire kommunale brandvæsener i hovedstaden, Gentofte Kommune og Roskilde med samtidig ambulanceudrykning til de tilhørende slukningsområder i oplandet.²³

Efterkrigstidens regionale løsninger

Med de store regionale strukturproblemer som var blevet oparbejdet på brandslukningsområdet i den indre hovedstadsmetropol, var de kommet på niveau med byregionens øvrige udfordringer. Det gjaldt f.eks. overordnede regionsplanlægning, tilvejebringelse af rekreative områder, vej- og baneanlæg, en samlet varetagelse af den kollektive trafik, forsyningssektoren, sygehusvæsenet, spildevandsafledning, gymnasieudbud, den juridiske inddeling m.m. Samlet var det meget betydelige regionale problemstillinger, der var opstået som følge af hovedstadsmetropolens fremvækst.

Regionale udfordringer der forblev uløste efter henlæggelsen af Hovedstadskommissionen betænkning i starten af 1950'erne. På nær de indre forstadskommuner opgradering til en semikøbstadskommunal status opretholdtes hovedstadsmetropolens fragmenterede primær- og sekundærkommunale rammestruktur. Staten påtog sig ganske vist løsningen af nogle af hovedstadsmetropolens mest påtrængende regionale udfordringer, men håndteringen af de øvrige og ikke mindst etableringen af et regionsorgan, der kunne løfte dem samlet, blev overladt til en såkaldt hovedstadskonference. Det var en konference, der i 1956 tog form af Hovedstadskommunernes Samråd med repræsentanter for de to hovedstadskommuner, forstadskommunerne og de tre hovedstadsamtskommuner, men som sjældent nåede til konkrete løsninger som følge af samrådets bestemmelser om enstemmige beslutninger.²⁴

Hovedstadsområdets Brandforbund

Skønt Hovedstadskommunernes Samråd hverken nåede til enighed om større regionsløsninger eller et særligt regionsorgan for hovedstadsmetropolen, satte det op gennem 60'erne og de første år af 70'erne fokus på en række af hovedstadsmetropolens mest påtrængende regionale udfordringer. Blandt disse optog samrådet hovedstadsmetropolens brandtjeneste som et særlig regionalt fokusområde. I 1961 nedsatte samrådet således ”Udvalget vedrørende samordning af hovedstadsområdet brandvæsen”, der i 1962 og 1964 i tre redegørelser, gennemanalyserede brandvæsnernes regionale problemer i hovedstadsmetropolen, og lagde op til en samlet regional omorganisering af disse, hvorved der kunne tilvejebringes en mere effektiv slukningstjeneste for hele byregionen og samlet årlige besparelse på samme på 2,5 mio. kr. Et ganske anseligt beløb, sammenlignet med at et almindeligt parcelhus i hovedstadsmetropolen på dette tidspunkt blev udbudt til salg for omkring 200.000 kr.

Den mest ideelle løsning af hovedstadsmetropolens brandslukningsmæssige udfordringer var efter vurderingen i samrådets brandudvalg at løfte de kommunalt og Falck-drevne brandvæsner ud af det lokalkommunale niveau og at samle det under en fælleskommunal regional brandorganisation. Da dette skridt efter udvalgets skøn ville være uspiseligt for et stort antal kommuner, lagdes der i stedet op til dannelsen det regionale organ Hovedstadsområdets Brandforbund. Med en bestyrelse sammensat af repræsentanter for de deltagende kommuner, et tilknyttet sekretariat og et planlægningsudvalg skulle forbundet varetage den samlede regionale brandtjenestes administrative, økonomiske og tekniske forhold, administrere en udligningsordning for så vidt brandslukningsudgifternes fordeling på de enkelte kommuner og gennemføre planlægning af tjenesten videre regionale udvikling og konkrete samordningsforanstaltninger.

Med dette for øje lagde samrådets brandudvalg i sine redegørelser op til en række initiativer, som Hovedstadsområdets Brandforbund kunne tage op i det videre arbejde. For at sikre en mere rationel og hurtigere brandudrykningstjenesten i hele hovedstadsmetropolen udarbejdede brandvalget skitser til nye udrykningsgrænser, der, i modsætning til de hidtidige som fulgte kommunegrænserne, blev bestemt af de enkelte brandstationers placering. Hermed kunne det sikres, at de såkaldte første- eller normaludrykning fra en brandstation og eventuel senere assistanceudrykninger fra andre stationer altid skete fra den brandstation, hvorfra der var korteste køretid til brandstedet. På dette grundlag opstillede brandudvalget normer for de enkelte brandstationers mandskabs- og materielmæssige størrelse i forhold til håndtering af både første udrykninger og assisterende udrykninger fra nabobrandstationer. Da brandstationsdækningen i nogle dele af hovedstadsmetropolen ikke svarede til brandudvalgets opstillede nye udrykningsgrænser og stationsnormeringer, lagde det op til: Dels reduktioner af visse brandstationers mandskabs- og materielmæssige styrkeforhold. Dels nedlæggelse af enten den ydre københavnske brandstation i Vigerslev eller en af Vestegnsstationer og opførelse af en ny brandstation i det yderste Husum. Dels en hjælpebrandstation i Nærum og et kommunalt brandvæsen i Farum eller et brandslukningssamarbejde med brandvæsenet i Birkerød.

Ud over en indarbejdning af brandudvalgets nye udrykningsgrænseplan og dennes udrykningsprincip i normerne for de enkelte brandstationer mandskabs- og materielmæssige størrelse, var der i disse tillige taget højde for de forskellige brandrisici, der gjorde sig gældende i de forskellige dele af hovedstadsmetropolen. Højeste normering tillagdes således brandstationer i områder med det der betegnes som havende ekstrem brandrisiko i form store pakhusebebyggelse og koncentrerede beboelses- og forretningsområder med smalle gader og gammel, tæt og høj bebyggelse på dybe grunde. Mens Københavns og oplandskøbstædernes indre bydele og dele af disses broer og de indre frederiksbergske bykvarterer hørte til denne brandklasse, henhørte de ydre

københavnske broer og frederiksbergske bykvarterer og samme kvarterer i oplandskøbstæderne til en brandklasse A med en noget lavere brandrisiko og kendetegnet ved ældre tæt 5-6 etagers forretnings- og boligbebyggelse og visse industrikvarterer. En brandklasse B omfattende ældre beboelse- og forretningsområder på 3 eller flere etager, andre industrikvarterer samt moderne højhusbyggeri og nyt tæt-lavt byggeri dækkede såvel hovedstadens som oplandskøbstæders yderdistrikter samt den indre hovedstadsmetropolis forstæder, der dog kunne opdeles i delområder med en lavere brandrisiko. Således en brandklasse C for villakvarterer og D for egentlige landdistrikter eller områder med anden spredt bebyggelse.

Ud over denne stærke regionale integration af hovedstadsmetropolens brandvæsener, der forudsatte etablering af en fælles og central alarmeringsordning for politi og brand- og ambulancevæsen for hele byregionen, lagde brandudvalget redegørelser op til en række andre samordnede initiativer for så vidt byggesagsbehandling, mandskabsuddannelse og indretning af køretøjer samt en centralisering af ambulanceudrykningerne således, at en nærmest et ulykkessted til rådighed stående ambulance indsattes uanset, hvilket korps denne tilhørte.²⁵

Mens brandudvalgets store samordningsplan for hovedstadsmetropolens af Hovedstadskommunerne Samråd blot blev fremlagt til samrådets og kommunernes videre drøftelser, prioriteredes forlaget til en fælles central alarmeringsordning så højt, at samrådet fik igangsat mere konkrete separatforhandlinger herom. Allerede i 1965 kunne hovedstadskommunernes og Gentofte Kommunes brandvæsener tilslutte sig alarmeringsordningen, der på samme tid var udviklet til at kunne omfatte stadig større dele af hovedstadsmetropolens. Som en anden udløber af brandudvalgets redegørelser og i et forsøg på at få udmøntet disse forskellige forslag, blev der med brandudvalgets medvirken i 1964 indledt bilaterale forhandlinger mellem hovedstadskommunerne. Da København og Frederiksberg længe havde været sammensmeltet til én hovedstad, og som følge af den tætte og ældre bebyggelse havde særlige brandtekniske udfordringer, blev det anset for afgørende, at samordningsbestrebelsene blev tidligt igangsat her. På dette grundlag og ud fra den betydning en mere samordnet brand- og ambulancetjeneste ville have for den videre samordning af tjenesten ikke blot i denne del af hovedstadsmetropolens, men i hele byregionen, kunne de to hovedstadskommuner allerede i 1967 indgå en aftale om en ganske betydelig samordning af deres brand- og ambulancevæsener, hvorved Københavns Brandvæsen med behørigt vederlag fra Frederiksberg Kommune fik en større andel af brandslukningstjenesten på Frederiksberg.

Efter aftalen blev brandsluknings- og ambulanceberedskabet og udrykningsreglerne på samtlige af hovedstadens brandstationer gjort ensartede, således at der kunne ydes en større gensidig støtte ved brande i hovedstadens to dele, og at den frederiksbergske brandstation kunne indgå på lige fod med de syv københavnske filialbrandstationer. Ved ildebrand på Frederiksberg skulle en frederiksbergsk normaludrykning fra byens brandstation udsendes og straks efter suppleres af en tilsvarende udrykning fra nærmest liggende københavnsk brandstation, der tillige skulle rykke Frederiksberg til undsætning i fald, at der på samme tid opstod ildløs andet steds på Frederiksberg. Inden for et nærmere afgrænset københavnsk område skulle Frederiksberg Brandvæsen til gengæld yde en brandslukningsindsat i form af en drejestigevogn og i samme område yde slukningsassistance i fald, at området københavnske brandstation var optaget af en anden slukningsopgave. Herudover skulle Københavns Brandvæsen kunne trække på det frederiksbergske ved storbrand overalt i København.

Inden for det københavnske område, hvor Frederiksberg Brandvæsen skulle yde slukningsindsats, skulle dets ambulancer samtidig kunne udsendes, samtidig med Københavns Brandvæsen skulle yde samme tjeneste på hele Frederiksberg. Københavns Brandvæsen overtog desuden uddannelsen af brandpersonel i begge kommuner, mens Frederiksberg skulle yde bidrag til

indkøb, drift og vedligeholdelse af de specialkøretøjer, som Københavns Brandvæsen stillede til rådighed for brandslukning på Frederiksberg.

En mindre udløber af brandudvalgets samordningsplan fik desuden virkning i Farum. Da forstadsdannelsen også nåede helt her op, og den lokale brandslukningstjeneste hidtil havde været varetaget af den fjernt liggende Falck-station i Hillerød, oprettede Farum Kommune, på grundlag brandudvalgets anbefalinger, sit eget mindre kommunale brandvæsen i 1965.²⁶

*"Amerikaner"-
ambulance under
udrykning fra
Gentofte Brand-
station i 1969
(Lokalhistoriske
Arkiv for Gentofte).*

Hovedstadsrådet og 1970-kommunalreformen

Da der under indtryk af det kommissionsarbejde, som senere mandede ud i 1970-kommunalreformen, var usikkerhed om de kommende kommunegrænser, og da der manglede tilslutning fra samtlige deltagende kommuner i Hovedstadskommunernes Samråd samt de to ydre hovedstadsamtskommuner, kom brandudvalget ikke igennem med dannelsen af Hovedstadsområdet Brandforbund og de mere vidtrækkende forslag til en samordning af hele hovedstadsmetropolens brandtjeneste. I stedet nedsatte samrådet i 1969 et nyt fælles brandudvalg: Brandudvalget for Storkøbenhavn, der som det tidligere brandudvalg skulle samordne brand- og ambulancevæsenerne. Det fik et knapt så stramt formuleret kommissorium som det første udvalg, idet det skulle fremme ”en systematisk og planmæssig udnyttelse af de til enhver tid foreliggende udrykningsmuligheder, således at enhederne altid tilkaldes fra den eller de tidmæssigt nærmest skadestedet liggende stationer”. Nok så afgørende var det, at Brandudvalget for Storkøbenhavn ikke skulle etablere et overkommunalt organ svarende til det Hovedstadsområdet Brandforbund, som det tidligere brandudvalg havde lagt op til. For mange af medlemskommunerne i Hovedstadskommunerne Samråd førte forslag om netop sådanne regionale organer – om det så var til varetagelse af mindre regionale opgaver eller til håndtering af samtlige af hovedstadsmetropolens regionale udfordringer – til en modstand, som ofte bremsede samrådets arbejde og umuliggjorde, at det kunne nå til enighed om et organ for hele byregionen.

Beføjelser i den retning blev derfor i kommissoriet for Brandudvalget for Storkøbenhavn da også indsnævret til, at dette alene kunne fremme samordningen af hovedstadsmetropolens brand- og ambulancevæsen ved at tage initiativ til ”etablering af visse fælles hjælpeorganer, der kan tjene til at effektivisere og billiggøre driftsmæssige anliggende”.²⁷ Da det samtidig var faldet de kommuner, der havde aftaler med Falck for brystet, at det tidligere brandudvalg ikke i tilstrækkelig grad havde inddraget redningskorpset i dets udredningsarbejde, nedsatte Hovedstadskommunerne Samråd, samtidig med nedsættelsen af Brandudvalget for Storkøbenhavn, et samarbejdsudvalg med Falcks deltagelse.

Sammen med samarbejdsudvalget udarbejdede det nye brandudvalg efterfølgende forslag til nogle vejledende regler for en knapt så ambitiøs samordning af brand- og ambulancetjenesten i den indre og dermed mindre del af hovedstadsmetropolen. Brandudvalget for Storkøbenhavn opnåede siden endvidere en aftale med Falck, hvorefter redningskorpset indtrådte i udvalget og skulle dels indgå i den endelige udbygning af den fælles alarmcentral dels fremlægge planer for udvalget om etablering af nye brand- og redningsstationer således, at disse placeredes mest hensigtsmæssig i forhold til varetagelsen af brandsluknings- og ambulancetjenesten i hovedstadsmetropolen som helhed.

Som optakt til 1970-kommunalreform gennemførtes der i 1969 omfattende tilpasninger af gældende lovgivning, og herunder også en justering af brandlovgivningen. Udover at ophæve tidligere særbestemmelser for land og by og sondringen mellem sogne- og købstadskommuner og dermed at sidestille alle primærkommuner, ændrede loven dog ikke sit hovedindhold, og den rummede derfor heller ikke hjelm for at forandre brandvæsenets organisering i hovedstadsmetropolen som helhed og i dens enkelte kommuner. Selvom brandudvalget var kommet igennem med enkelte konkrete forslag, kneb det meget med at opnå tilslutning til udvalgets eget nedjusterede samordningsforslag. Man vurderede derfor, at samordningsproblematikken måtte løses på regionalt niveau i forbindelse med den tilpasning af hovedstadsmetropolens kommunalstruktur, der måtte gennemføres i forlængelse af kommunalreformen.

På nær kommunesammenlægninger i den ydre del af hovedstadsmetropolen gik 1970-kommunalreformen i vid udstrækning dog uden om byregionsproblematikken. Belært af den store modstand mod tidligere forsøg på at sammenlægge kommuner i hovedstadsmetropolen undlod landspolitikerne at overføre kommunalreformens princip om ”én by én kommune” til den indre del

af byregionen. I størstedelen af regionen blev den hidtidige kommuneinddeling derfor opretholdt således, at forstadskommunerne blot blev til primærkommuner, hvilket ikke gjorde den store forskel i forhold til den semikøbstadskommunale status, de havde opnået i starten af 1950'erne. De tre hovedstadsamtskommuner fortsatte tillige som hidtil blot med tillæg af den nye og langt større opgaveportefølje, der rundt om i landet tillagdes de øvrige amtskommuner. Det var en portefølje, der også tillagdes hovedstadskommunerne, da disse ikke kom ind under den nye nationale amtskommuneinddeling, og dermed reelt fortsatte som købstadskommuner med varetagelse af både primær- og amtskommunale opgaver.

Med 1970-kommunalreformen forblev brandvæsenet i kommunalt regi, og overførtes ikke som f.eks. kommunehospitaler og kommunale gymnasier til amtskommunerne. Derfor lykkedes det ikke i den indre del af hovedstadsmetropolen, hvor der ikke gennemførtes kommunesammenlægninger, at få samlet brandvæsenet i større geografiske enheder – som det ellers kom til at kendetegne landets øvrige primærkommuner.

Hovedstadskommunernes Samråd havde allerede i midten af 1960'erne udspillet sin rolle som et regionalkommunalt organ, idet dets funktioner var overgået først til det såkaldte Bent Christensen-udvalg, som de to hovedstadskommuner og de tre hovedstadsamtskommuner havde nedsat, og siden til det statslige Hovedstadsreformudvalg. Alligevel fandt samrådets brandudvalg udfordringerne for hovedstadsmetropolens brand- og redningstjeneste så påtrængende, at udvalget i foråret 1970 rettede henvendelse til Hovedstadsreformudvalget. Der pegedes i henvendelsen på de forhold, der vanskeliggjorde brandudvalgets arbejde, ligesom det anførtes, at udvalget ville få svært ved at opnå tilslutning til de helt nødvendige regionsløsninger, idet de ville indebære en fordeling af både udgifter og effektiviseringsgevinster mellem kommunerne. Det var løsninger, der bl.a. omfattede omplacering eller nyetablering af brand- og ambulancestationer så tæt ved kommunegrænserne som muligt og ændringer af udrykningsgrænserne, hvorved betjeningen af flere kommuner på en gang kunne blive mulig. I nær tilknytning hertil stod færdiggørelse af det arbejde, der skulle munde ud i den førnævnte alarmcentral.

På den baggrund lagde brandudvalget op til, at Hovedstadsreformudvalget i sit arbejde tillige optog hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjeneste som en regional udfordring, og henstillede i øvrigt til, at tjenesten udgik af det primærkommunale område og henlagdes under det organ, Hovedstadsrådet, som Hovedstadsreformudvalget påtænkte oprettet til at varetage byregionens fællesopgaver. Ud over i udvalgsbetænkningen at redegøre for den regionale udfordring, som hovedstadsmetropolens samlede brand- og redningssektor udgjorde, resolverede Hovedstadsreformudvalget imidlertid, at sektorens vanskeligheder ikke havde et sådant omfang og en så regional karakter, at de burde løftes op blandt de øvrige regionale opgaver, der tillagdes Hovedstadsrådet, og slog sig i øvrigt til tåls med det regionalkommunale samarbejde, der med Brandudvalget for Storkøbenhavn var etableret mellem hovedstadsmetropolens kommunale og Falck-drevne brandvæsener.²⁸ Det forhold, at der efter brandudvalgets henvendelse siden var kommet lidt mere skub i den indre hovedstadsmetropolis brand- og redningsmæssige samarbejde, bestyrkede Hovedstadsreformudvalget i dets beslutning, og bevirkede, at hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjeneste således ikke blev optaget i lovgivningen om oprettelsen af Hovedstadsrådet.²⁹

Brandudvalget for Storkøbenhavn

Selv om varetagelsen og planlægningen af hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjeneste ikke tillagdes Hovedstadsrådets regionale opgaveportefølje, nød de regionale udfordringer, der var forbundet med tjenesten, så megen opmærksomhed blandt rådets politikere, at Brandudvalget for Storkøbenhavn efter nedlæggelsen af Hovedstadskommunernes Samråd fortsatte sit virke for i 1976

de facto at blive en del af Hovedstadsrådets virksomhed. Hovedstadsrådet overtog således finansieringen af brandudvalgets opgaver og dets valgforsamling, hvorved rådet udpegede udvalgets ene medlem direkte og dets øvrige fem medlemmer efter indstilling fra foreningerne af kommuner i Københavns og Frederiksborg amtskommuner samt Københavns og Frederiksberg kommuner. I gennem hele Hovedstadsrådets funktionsperiode beklædte rådsformanden formandsposten for brandudvalget, der fik sekretariatslokaler i de skiftende administrationsbygninger, som husede Hovedstadsrådets forvaltning.

Med disse mere formaliserede regionaladministrative rammer bevægede samordningen af hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjente sig en smule videre op gennem den sidste efterkrigstid. I 1974 kunne en fællesalarmeringsordning for brandsluknings- og ambulanceudrykninger tages i brug i hele hovedstadsmetropolen. Samtidig blev der skabt et edb-baseret vejregister, der omfattede oversigter af de enkelte brandstationers kapacitet for så vidt angik materiel, udrustning samt vagthavende personel. Det var en helt afgørende forudsætning for den regionalt dækkende gensidige vederlagsfri brandslutnings- og ambulanceassistanceordning, der trådte i funktion på dette tidspunkt. På grundlag af nyudviklede assistancegrænser, der gik på tværs af de eksisterede normaludrykningsgrænser, som fulgte kommunegrænserne og Falck-stationernes udrykningsområder, blev der automatisk udsendt et udrykningstog eller en ambulance fra næstnærmeste brandstation til et brand- eller ulykkessted i fald, at udrykningskøretøjer fra nærmeste brandstation var beskæftiget med anden brandslukning eller redning.

Som følge af denne ordning blev det muligt at gennemføre brand- og ambulanceudrykninger med en responstid på 10 minutter overalt i hovedstadsmetropolen i takt med, at de enkelte brandstationers hidtil lokalt baserede assistanceberedskab kunne reduceres.³⁰ Udover dette samordningskridt fremlagde Hovedstadsregionens Brandudvalg på samme tid en redegørelse om mulige fremtidige typer af brandstationer, der angav disses geografiske placering, og som foresloges dimensioneret som bemandede og ubemandede stationer og centralstationer. Mens redegørelsen ikke fik den store praktiske betydning af stationernes dimensionering, opnåede dens retningslinjer for placering af nye stationer indflydelse på flytningen af Falck-stationen i Rødovre til en nordlig position i kommune og lokaliseringen af to ny Køge Bugt-brandstationer: I/S Glostrup Brandvæsens brandstation på Avedøre Holme og Falck-stationen ved Greve Strand. På grundlag af den landsdækkende brandslukningsaftale med Falck, som Kommunernes Landsforening (KL) indgik i 1972, fik Hovedstadsregionens Brandudvalg endvidere efterfølgende sikret, at de af hovedstadsmetropolens kommuner, der i samme område havde brandslukningsoverenskomst med redningskorpset fremover, indgik sådanne i fællesskab med Falck, hvorved der opnåedes visse besparelser.

Med den edb-teknologiske udvikling, der også havde betydning for brand- og ambulancetjenestens organisering, fremsatte Hovedstadsregionens Brandudvalg i den sidste halvdel af 1970'erne et ønske om at udbygge den gensidige assistanceordning via en udvidelse af det centrale alarmeringssystem. Ønsket mødte imidlertid af økonomiske og konkurrencemæssige grunde modstand fra henholdsvis de ydre hovedstadsamtskommuner og Falck, der havde oprettet sin egen nye amtsalarmcentral. Da Falck tilbød at denne central kunne overtage hele hovedstadsmetropolens fælles centrale alarmeringscentral, trak Københavns Brandvæsen sig fra forhandlingerne om en udvidelse af denne, og fremsatte i den henseende et billigere tilbud. Centralen og dens udvidelse forblev dermed i Københavns Brandvæsens regi, men sagen gjorde samarbejds klimaet i Hovedstadsregionens Brandudvalg så betændt, at det i de følgende år fik stadig større problemer med at drive den regionale samordning af hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjeneste videre.

Tjenestens regionale grundstruktur ændredes dermed ikke afgørende og eventuelle forandringer heraf faldt i stadig større omfang tilbage på de kommunale og amtskommunale aktører

uden nogen form for regional koordinering. Da der i 1980'erne i forbindelse med et ejerskifte i Falck var en begrundet frygt for, at de nye ejere ville trække sig fra ambulancebetjeningen af Københavns Amtskommune indledte den amtskommunale forvaltning en undersøgelse af en eventuel overtagelse af denne.³¹ Da Falck afgav garantier for at opretholde ambulancetjeneste i hele hovedstadsmetrolen og i det øvrige land, forblev den eksisterende ordning, således at Falck fortsat kom til at varetage ambulancekørslen i de tre amtskommuner på nær Gentofte og Roskilde brandvæsners mere lokale betjening. Idet 1970-kommunalreformen var gået helt uden om de to hovedstadskommuner og disse ud over de hidtidige amtskommunale opgaver fik det udvidede ressort, der tillagdes de nye amtskommuner, fortsatte de dermed driften af deres kommunehospitaler, og opretholdt samtidig de to kommunale brandvæsners ambulancekørsel for disse.

Mens strukturen i hovedstadsmetropolens ambulancebetjening forblev som hidtil, førte lokale omstændigheder dog i midten af 1980'erne til en centralisering og kommunalisering af brandvæsenet i den indre del af Vestegnen. Rødovre trak sig således fra det meget gamle kontraktforhold med Falck, da en fælleskommunal løsning kunne varetage kommunens brandslukningsopgave til en lavere pris. Rødovre Kommune gik dermed sammen med Hvidovre Kommune ind i interessantselskabet Glostrup Brandvæsen, der omdannedes til I/S Vestegnens Brandvæsen. Hermed kom hovedstadsmetropolens samlede brandtjeneste omkring 1990 til at omfatte en kompleks struktur af privat og kommunaldrevne brandslukningstjenester. Den bestod af dels hovedstadens og Gentoftes tre kommunale brandvæsener og de fælleskommunale brandslukningsordninger på det ydre Amager og den indre Vestegn samt i Roskilde med tilhørende slukningsopland. Hertil kom så de mindre kommunale brandvæsener i nordforstæder med et betydeligt assistancesamarbejde, og endelig Falcks brandslukningstjeneste på den ydre Vestegn og Nordvestegnen, i Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk kommuner samt i hovedparten af kommunerne i de ydre amtskommuner.³²

*Præsentation af Frederiksberg Brandvæsens to nye Mercedes-ambulancer i 1982.
(Frederiksberg Stadsarkiv).*

De seneste årtier

I årtierne omkring årtusindeskiftet undergik hovedstadsmetropolen på ny omfattende forandringer, som sammen med tidens stadig tydelige centraliseringstendenser også øvede indflydelse på organiseringen af byregionens brand- og ambulancetjeneste.

Hovedstadsmetropolens forvandling

I løbet af 1990'erne og efter årtusindeskiftet forsvandt størstedelen af industrivirksomhederne fra hovedstaden, men erstattedes på samme tid af de såkaldte serviceproducerende erhverv, der – som i andre af Europas metropoler – i stadig større omfang søgte til metropolernes centre. Det drejede sig om detail- og specialforretninger, centret, andre butikskomplekser, liberale erhverv, rådgivnings- og konsulentvirksomheder, interesseorganisationer, it-virksomheder, knowhow-produktion, nye uddannelsesinstitutioner og udvidede eksisterende både offentlige og private institutioner. Ud over det forandrede politisk-økonomisk internationale system, der dannedes efter 1990, og den samtidigt forstærkede EU-integration var de omfattende byomdannelse en afgørende forudsætning for denne markante transformation. Ved byomdannelserne, som private investorer og statslige institutioner gennemførte i samarbejde med kommunernes planmyndigheder, erstattedes ældre industriområder og trafik anlæg med nyt byggeri med såvel moderne boliger som meget betydelige arealer til de nye serviceerhverv. Hertil kom en signifikant opgradering af hovedstadens kollektive trafik og omfattede byfornyelsesprojekter, hvorved boliger i ældre, men pittoreske bydele blev moderniseret og på ny blev gjort tiltrækkende.

Med de stærkt forbedrede erhvervs- og beskæftigelsesforhold og den betydelige nye eller moderniseret boligmasse, vendte hovedstadens folketal på ny, og nåede i 2019 718.000 indbyggere, mens den samlede hovedstadsmetropol samme år opnåede en samlet befolkning på 1,9 mio. Mens befolkningsvæksten blev svag i de indre forstæder i Københavns Amtskommune, blev det væksten ikke blot i hovedstaden, men også i de ydre dele af hovedstadsmetropolen, der øgede byregionens samlede folketal med små 200.000 siden 1990. Navnlig i disse ydre metropolområder opstod der højt specialiseret industri og udlagdes betydelige områder til transport-, lager- og logistikvirksomhed.³³

Mod en regional løsning

Samtidig med at hovedstadsmetropolen indledte den forvandlingsproces, der skulle kendetegne byregionen i de kommende årtier, nedlagdes i 1990 Hovedstadsrådet. Håndteringen af hovedstadsmetropolens regionale udfordringer, på nær driften af den kollektive trafik, faldt dermed tilbage på de to hovedstadskommuner og de tre hovedstadsamtskommuner. Det varede indtil Hovedstadsrådets delvise afløser, Hovedstadens Udviklingsråd, overtog nogle af dem i perioden 2000-2006, hvorefter Region Hovedstaden i 2007 overtog rådets kollektive trafikbetjening og sygehusvæsenet, visse særforrågsopgaver og regional erhvervsplanlægning fra de to hovedstadskommuner og amtskommunerne.

Med Hovedstadsrådets opløsning nedlagdes de facto tillige Brandudvalget for Storkøbenhavn. Inden for de regionale rammer brandudvalget havde lagt, fortsatte nu samvirket mellem den indre hovedstadsmetropolis brand- og ambulancetjenester, under den kontrol og vejledende koordinering der udgik fra Statens Brandinspektion.³⁴ Allerede i 1981 var det blevet muligt at sammenlægge de kommunale brand- og civilforsvarskommissioner i en såkaldt beredskabskommission. Til dennes møder kunne Falck tillige deltage. Da hver af kommunerne i den indre del af hovedstadsmetropolen havde en brandkommission, men en for området fælles civilforsvarskommission, kunne der ikke på

dette lovgrundlag her gennemføres en højere grad af samordning af brand- og ambulancetjenesterne.³⁵

Opløsningen af det bipolarere internationale politiske system efter de østeuropæiske kommunistiske regimers fald, opløsningen af Østblokorganisationerne og Sovjetunionen sammenbrud i årene 1989-1991 fik afgørende betydning for den nationale brand- og ambulancetjeneste, og dermed også hovedstadsmetropolens. Et i 1989 under Indenrigsministeriet nedsat udvalg vedrørende katastrofeberedskabet havde således under sit arbejde valgt: ”i lyset af den politiske udvikling i forholdet mellem øst og vest og baggrunden”...”at fokusere på katastrofeberedskaber, som har opgaver i fredstid”, idet løsningen af krigsmæssige opgaver opfattedes som en naturlig overbygning på de fredsmæssige opgaver”. Med dette udgangspunkt opstillede udvalget forslag til ”et enstrengt, integreret katastrofeberedskab med kun én myndighed på kommunalt niveau, på regionalt niveau og på statsligt niveau”, idet man dog måtte tages hensyn til, ”at ambulancevæsenet er en del af det almindelige sygehusvæsen, og at ansvaret herfor naturligt er placeret i amtskommunerne”.

På grundlag af udvalgsbetænkningen gennemførtes i 1992 beredskabsloven, der etablerede det enstrengede beredskabsvæsen til håndtering af brandslukning og redningstjenester ved alle forekommende ulykkestilfælde. Hidtil gældende brandlov, civilforsvarslov og loven om det civile beredskab ophævedes, og det samlede overordnede beredskab organiseredes herefter i et statsligt i form af Beredskabsstyrelsen, der afløste Civilforsvarsstyrelsen og Statens Brandinspektion. Beredskabsstyrelsen overtog seks af Civilforsvarskorps kaserner, som blev omdannet til beredskabscentre, som i 97 suppleredes med såkaldte statslige regionale beredskabsstøttepunkter placeret ved nogle af de kommunale beredskabsstationer. Fra disse statslige beredskabspunkter, kunne de kommunale brandvæsener, eller beredskaber som i de mange tilfælde fik betegnelsens af, rekvirere assistance til de lokale brandsluknings- og redningsopgaver, disse skulle varetage. Dog således at opgaverne forsat kunne udføres som hidtil af enten kommunes eget brandvæsen, beredskab, eller på kontakt med et andet redningskorps: Falck eller en anden kommunes brandvæsen.

Mens beredskabsloven gav to eller flere kommuner mulighed for at samordne deres redningsberedskaber og til dette øjemed at nedsætte en fælles beredskabskommission, påbød loven hovedstadskommunerne og kommunerne i Københavns Amtskommune at gennemføre en sådan samordning, dog således at de opgaver, der ikke indgik i samordningen, forsat skulle varetages af de enkelte kommuner. De opgaver, der omfattedes af samordningen, som skulle godkendes af Indenrigsministeriet og skulle henlægges til en fælles beredskabskommission, skulle i første omgang omfatte det krigsmæssige beredskab, men det forudsattes i beredskabslovforslagets betænkning, at samordningen også kom til at omfatte det fredstidsmæssige beredskab. De ydre hovedstadsamtskommuner kunne tilslutte sig den påbudte samordning i den indre hovedstadsmetropol, men da dette ikke blev aktuelt, nedlagdes efterfølgende den indre hovedstadsmetropolis fælles Civilforsvarskommission, og erstattes af en fælles beredskabskommission med repræsentanter for de kommunale brandvæsener og Falck.

Gennem kommissionens administrative organisation, Beredskab Storkøbenhavn, der kom til at bestå af en administrativ og operativ afdeling med underordnede sektioner for økonomi, planlægning, logistik og uddannelse, videreførtes den nu lovpålagte samordningen af brandtjenesten i den indre del af hovedstadsmetropolen. Mens antallet af beredskaber i de følgende år rundt om i landet blev reduceret til 86 i 2016, ændrede samordningen dog ikke på den måde brandtjenesten udførtes på i hovedstadsmetropolens indre del, idet den her forsat blev varetaget af Falck fra disses hidtidige 4 stationer (Tåstrup, Ballerup, Gladsaxe og Lyngby), i en betydelig del af forstadsområdet og de syv kommunale brandvæsener i form af de to hovedstadsbrandvæsener, I/S Vestegnens

Brandvæsen samt Gentofte, Tårnbys, Dragørs og Søllerøds brandvæsener i de øvrige forstadsområder.

Beredskab Storkøbenhavn fik dog samordnet uddannelsen af brandpersonel og gennemført særlige krigstidsslukningsafsnit i den indre af hovedstadsmetropolen, omfattede: Dels et afsnit Hovedstaden, uden Amager, hvor brandslukningsopgaven som hidtil blev varetaget af Københavns og Frederiksberg brandvæsener. Dels et afsnit Vest bestående af I/S Vestegens Brandvæsens hidtidige indsatsområde på den indre Vestegn. Dels af et forsat Falck-betjent syd-område omfattede den vestlige og sydlige Vestegn. Dels et afsnit Nordvest bestående af Gladsaxe, Herlev, Ballerup og Ledøje-Smørum kommuner, som stadig udgjorde et betjeningsområde for Falck. Dels et nord-afsnit med Gentofte, Lyngby-Taarbæk og Søllerød med både kommunale brandvæsener i Gentofte og Søllerød kommuner og Falck i Lyngby som aktører. Dels et afsnit Amager, hvor brandslukningen forsat blev varetaget af øens tre kommunale brandvæsener.

Ud over denne samordning udvidedes i årtierne omkring årtusindeskiftet det driftsmæssige samarbejde mellem I/S Vestegnens Brandvæsen og Københavns Brandvæsen og mellem sidstnævnte og Frederiksberg Brandvæsen. Det var et samarbejde der, som følge af hovedstadens fornyede befolkningstilvækst, resulterede i, at de to hovedstadsbrandvæsener blev stadig mere integreret i form af det ressourcestærkere Københavns Brandvæsens de facto overtagelse af brandslukningens operative ledelse i hele hovedstaden og stationering af københavnsk materiale og mandskab på Frederiksberg brandstation. Det gjaldt bl.a. en røgdykkerenhed, der overførtes fra den nedlagte brandstation på Vesterbro til stationen på Frederiksberg.

Mens Hovedstadsrådets sygehusvæsen før dets opløsning i 1990 havde bidraget til et i forhold til den samlede hovedstadsmetropol bedre og mere ensartet sygehusstilbud i de ydre hovedstadsamtskommuner og etableret landsdelsfunktioner på sygehuse i Københavns Amtskommune, var det ikke lykket at samordne hovedstadens meget komplekse hospitalsstruktur omfattede de to hovedstadskommuners hospitaler, Rigshospitalet og privat-selvejende hospitaler. Som konsekvenser heraf oprettede de to hovedstadskommuner og staten i 1995 det offentlige selskab Hovedstades Sygehusfællesskab (HS), der overtog driften og den videre planlægning af de kommunale og statslige hospitaler i hovedstaden. Herefter skulle HS også indgå aftaler om ambulancetjenesten i hovedstaden. I først omgang blev den dog forsat varetaget af de to kommunale brandvæsener ud fra de hidtidige aftaler og afgrænsninger, men fra år 2000 overtog Københavns Brandvæsen de facto også ambulancetjenesten på trods af, at Frederiksberg Brandvæsen forsat skulle stille med to af hovedstadens samlede ambulancestyrke på 12 vogne, der alle nu forsynedes med HSs logo. Københavns Brandvæsen overtog således den operative ledelse af ambulancekørslen i hovedstaden, og kom samtidig til at stå for kontakten til HS og den administrative varetagelse af kontrakten med dette. I den øvrige del af hovedstadsmetropolen opretholdt, på nær Gentofte Brandvæsens ambulancekørsel for Københavns Amtskommune, denne tjeneste her som i de øvrige hovedstadsamtskommuner.³⁶

Med nedlæggelsen af amtskommunerne i 2006 og hovedstadskommunernes samtidige afgivelse af disses hidtidige amtskommunale opgaveportefølje, overgik sygehusene og dermed ansvaret for ambulancebetjeningen til de regioner, der trådte i funktion i 2007. I hovedstadsmetropolen skete det ved en meget u hensigtsmæssig opdeling af denne i Region Hovedstaden, omfattende hovedstaden og tidligere Københavns og Frederiksberg amtskommuner, og Region Sjælland dækkende det øvrige Sjælland og Lolland-Falster og dermed den med hovedstadsmetropolen integrerede tidligere Roskilde Amtskommune. I Region Hovedstaden, der også overtog HS, forsatte ambulancebetjeningen i selve hovedstaden som hidtil, indtil Frederiksberg Brandvæsen, efter det seneste udbud af kørslen, i 2016 måtte trække sig og overlade hele opgaven til Københavns Brandvæsen. Da Gentofte Kommune allerede i 2009 havde privatiseret sit brandvæsen, mest af alt af politisk-ideologiske grunde og såkaldte

effektiviseringshensyn, overgik ambulancebetjeningen i den resterende store del af Region Hovedstaden til Falck. Ved det seneste udbud af ambulancekørslen i Region Sjælland mistede Roskilde Brandvæsen desuden denne opgave, der ved et tidligere udbud var kommet til at omfatte ikke blot Roskilde Kommune, men også Greve, Solrød og Køge kommuner. Falck kom dermed fra 2016 til at sidde på ambulancetjenesten i hele Region Sjælland, hvorved al ambulancekørsel på hele Sjælland, på nær i hovedstaden, Lolland-Falster og Møn fremover alene blev varetaget af dette ene private redningskorps.

Som en del af økonomiaftalen mellem regeringen og KL i 2014 indgik en bestemmelse om, at de kommunale beredskabers antal skulle nedbringes fra 86 til 20. I hovedstadsmetropolen førte aftalen efterfølgende til en delregional integration af det store antal brandvæsner, som brandsluknings- og redningstjenesten hidtil havde været fordelt på, idet der i byregionen og dens tilstødende område oprettedes fem fælleskommunale beredskaber med hver sin beredskabskommission; kun brandvæsnerne i Helsingør og Tårnby kom til at stå udenfor. Med det nære samarbejde, der var allerede var etableret mellem hovedstadens brandvæsner og mellem I/S Vestegnen Brandvæsen, lå det lige for at udbygge dette med en fuldstændig integration i ét beredskab. Da forstæderne på Amager var sammenvokset med de københavnske bydele på øen, var det hensigtsmæssigt, at de stedlige forstadskommuners brandvæsenet tillige kom til at indgå i dette beredskab, men da Tårnby Kommune trak sig fra forhandlingerne, blev alene Dragør Brandvæsen en del af det store beredskab, som startede i 2016 under betegnelsen: Hovedstadens Beredskab. Som følge af at Hovedstadens Beredskab tillige overtog ambulancebetjeningen af de områder, hvor Københavns Brandvæsen hidtil havde haft kontakt på varetagelsen af denne, blev det med 1.000 ansatte, et budget på en halv mia. kr. og et dækningsområde på 1 mio. indbyggere ikke blot det største beredskab i hovedstadsmetropolen, men i hele landet.

Nord for Hovedstadens Beredskabs område oprettedes på samme tidspunkt Beredskab Øst omfattende Ballerup, Gentofte, Gladsaxe, Herlev og Lyngby-Taarbæk kommuner med et dækningsområde med 300.000 indbyggere og Falck som udførende aktør. Et helt tilsvarende fælleskommunalt selskab, Nordsjællands Brandvæsen, med samme udførende aktør oprettedes for Rudersdal, Allerød, Hørsholm og Fredensborg kommuner med et dækningsområde på 140.000 indbyggere. For det øvrige Nordsjælland oprettedes efter samme model Frederiksborg Brand & Redning, hvis operative opgaver blev varetaget af seks stationer drevet af beredskabet selv, fem drevet af Falck og fire stationer betjent af frivillige. Mens Lejre Kommune blev en del af Vestsjælland Brandvæsen, kom Østsjælland Beredskab til at omfatte Roskilde, Høje Tåstrup, Ishøj, Greve, Solrød og Køge kommuner i hovedstadsmetropolen og Stevns Kommune uden for; med Falck som operatør i Køge Bugt-kommunerne, på Stevns og i Høje Tåstrup Kommune og med beredskabet selv som operatør i Roskilde og Køge kommuner.

Sammenfatning

Historien om hovedstadsmetropolens brand- og ambulancetjeneste fra midten af det 19. århundrede og de følgende 170 år blev en historie, som kom til at udspille sig på tre samtidige niveauer.

På trods af, at den fremvoksende velfærdstat satte sig på løsningen af stadig flere fundamentale samfundsopgaver op gennem det 20. århundrede, fortrængtes, under hensyn til prioriteringen af statsformens kommunale udgifter uden de helt store ideologisk-politiske sværds slag, den hidtidige kommunale brandslukningstjeneste fra 20'erne i stadig større omfang af det private initiativ, landets to private redningskorps, indtil tjenesten i den første efterkrigstid fandt sin nogenlunde faste fordeling. For at lette det kommunale udgiftstryk i forbindelse med overgangen fra land til forstad, kom Falck således til at varetage brandslukningstjenesten i betydelige dele af hovedstadsmetropolens forstadsområder og opland, mens de kommunale

Hovedstadens Beredskab 2018. Øverst en af beredskabets ambulancer på H.C. Andersens Boulevard i det indre København. Nederst en stigevogn uden for stationen i Glostrup. (Frederiksberg Stadsarkiv).

brandvæsener, forblev enerådende de steder, hvor der tidligt var opbygget konsoliderede og dermed "konkurrencedygtige" kommunale brandvæsener: I hovedstaden, på den indre Vestegn og Amager samt i Gentofte Kommune, indtil sidstnævnte sent privatiserede tjenestens varetægelse.

Ambulancekørselen til og fra hovedstadsmetropolens hospitaler og sygehuse startede fra midten af 1800-tallet som en privat vognmandsopgave, blev i en kort periode omkring

århundredskiftet overladt til velgørende organisationer, for siden at forsætte på privat initiativ via landets to redningskorps og siden Falck alene. En naturlig følge af at sygehusvæsnet i hovedparten af hovedstadsmetropolen var overladt til amtskommunerne, frem til 1970 evt. i samarbejde med en købstadskommune, og at disse amtskommunale aktører hverken kunne eller ville påtage sig denne sekundære sundheds- og sygehusemæssige driftsopgave. Lige på nær hovedstaden, hvor de to kommuners hospitalsvæsener inden for dens begrænsede geografiske område hang nøje sammen med de to kommunale brandvæsners ambulancetjeneste, og inden for de dele af Københavns og Roskilde amtskommuner, hvor Gentofte og Roskilde på grundlag af udbyggede brandvæsnerne havde opbygget effektive og konkurrencedygtige ambulancetjenester.

Mens det hovedstads- og amtskommunale ansvar for ambulancebetjeningen bevirkede, at der i hovedstadsmetropolen blev etableret en forholdsvis ensartet regional varetagelsen heraf, og denne blev overladt til relativt få kommunale og private udførende aktører, kom brandslukningstjenesten til at udgøre en stadig større regional udfordring. I form af en ujævn varetagelse af tjeneste og en manglende regional udnyttelse af de samlede brandslukningsressourcer i hele byregionen. En følge af såvel den karakter af en stadig større og mere integreret byregion som hovedstadsmetropolen fik op gennem det 20. århundrede, som brandslukningstjenestens fordeling på metropolens købstadskommunalt organiserede hovedstad og store antal forstadskommuner. I mangel af et kommunalt regionsorgan til håndtering af hovedstadsmetropolens regionale udfordringer, rykkede også byregionens brandslukningstjeneste op blandt disse. En udfordring der i slutningen af 30'ere dannede grundlag for et vist mellemkommunalt samarbejde. Et samarbejde som først Hovedstadskommunerne Samråd og siden Hovedstadsrådet op gennem efterkrigstiden forsøgte at omsætte til en nærmere samordning af brandtjenesten i den indre del af hovedstadsmetropolen.

Først i lyset af de ændrede internationale politiske vilkår i årene omkring 1990 kunne der med gennemførelsen af en integration af det krigsmæssigt baserede statslige civilforvar og det både freds- og krigstidsorganiserede kommunale beredskab, gennemføres en integration heraf med hovedvægten på et fredtidsberedskab. I den indre hovedstadsmetropolen førte det til en højere grad af samordning af de kommunalt og de nærmest institutionaliserede Falck-drevne brandslukningstjenester, men det blev først med den aftale, der i 2014, af besparelshensyn, blev indgået mellem KL og regeringen, at der blev skabt et grundlag for en egentlig og fuldstændig integration af beredskabet og dets aktører i hovedstadsmetropolen som i det øvrige land.

Med de fælleskommunale beredskaber, der er blevet gennemført i forlængelse heraf, er der endelig etableret en delvis regional samling af hovedstadsmetropolens kommunale og Falck-drevne brandvæsener. Mens brandslukningen i Hovedstadens Beredskabs område alene varetages kommunalt via dettes eget mandskab og materiel, og dette samtidig står for en betydelig del af ambulancekørslen i området, er opgaven i de øvrige fælleskommunale beredskaber udlagt til både beredskabernes eget brandslukningsmateriel- og personel og til Falcks varetagelse; dog således at Falck forsat er den dominerende part og på ambulanceområdet er nærmest enerådende.

Som følge af den kritik der i 2019 er fremkommet som følge af, at det er blevet afdækket, at Falck i 2015 fabrikerede en del af den kritik af det konkurrerende redningsselskab Bios' varetagelse af ambulancekørslen i Region Syddanmark, og som førte til, at regionen til en lavere pris via Ambulance Syd har overtaget denne, er det i den skrivende stund et spørgsmål, om de øvrige regioner vil gå i samme retning. Et skridt som vil kunne fratage Falck sin monopolstilling på varetagelsen af landets ambulancetjeneste, men som måske også vil foranledige de kommunale beredskaber til at overveje, om Falck i samme omfang som nu forsat skal være den daglige udfører af hovedparten af disses brand- og redningstjenester.³⁷

Anvendt materiale

Litteratur

- Bro, Henning: *Metropoludfordringer. Byregionale udfordringer og løsninger i den danske hovedstadsmetropol 1850-1990*, 2018. [Disputats antaget til endelig bedømmelse ved bedømmelsesudvalg, Aarhus Universitet maj 2019, m.h.p. forsvar for den filosofiske doktorgrad].
- Bro, Henning og Helga Mohr: *Frederiksberg Kommune 1858-2008*, 2008.
- Fang, Lotte: *Roskilde brænder. Roskilde Brandvæsen 1874-1974*, 1974.
- Haurum, Gunnar: *Danske Brandvæsener 1945-1995*, 2000.
- Hassø, Arthur G.: *København Brandvæsens Historie. Et Bidrag til Københavns Historie*, 1941,
- Jensen, Arne Vagn: *Falcks Brand- og redningskorps i Rødovre, 1931-1986*, 1999,
- Jensen, Svend: *Tårnby Brandvæsen*, 2001.
- Krieger, A. (red.): *Danmarks Brandvæsener (de kommunale Brandvæsener)*, 1936.
- Pedersen, Kenno: *Når den røde hane galede. Helsingør Brandvæsen 1898-1998*, 1998.
- Rislund, Søren: *Brandbiler i 100 år*, 2007
- Rykær, B.: ”Træk af Herlev Brandvæsens historie”, *Tubberup Tidende*, nr. 17, 1990,
- Serup, Keld: *Gladsaxe Brandvæsen. 50 år med udvikling fra et landsbybrandvæsen til et moderne og effektivt brandvæsen i et bysamfund*, 2004.
- Tønsberg, Jeppe: ”Lyngby-Taarbæk Brandvæsen 1904-2004”, *Lyngby-Bogen* 2003, s. 63-78.
- Villadsen, Kjeld Simon og Niels Kristoffersen: *Gentofte Brandvæsen 1902-2002 – 100 år i ilden*, 2002.

Trykte kilder

- Rigsdagstidende/Folketingstidende, 1922/23-1992/93.
- Lovtidende, 1926- 1992
- Betænkning vedr. Ambulancetjenesten uden for Storkøbenhavn. Afgivet af et af indenrigsministerieren nedsat udvalg, 1976.
- Hovedstadsområdet. Befolkning. Opgaver. Økonomi, Hovedstadsreformudvalgets Sekretariat, 1971.
- Rapport fra Indenrigsministeriet vedrørende lovgivningen om Hovedstadsrådet, 1979.
- Betænkning om integration af civilforsvar og brandvæsen. Afgivet af det under Indenrigsministeriet 29. september 1977 nedsatte udvalg om brandvæsener og civilforsvar, 1979.
- Sundhedsministeriet og Amtsrådsforeningen. Præhospitalet behandling i Danmark afgivet af udvalget om præhospitalet behandling, 1991,
- Katastrofeberedskab. Betænkning afgivet af Udvalget om katastrofeberedskab, 1992, Bilagsdel,

Katastrofeberedskab. Betænkning afgivet af Udvalget om katastrofeberedskab, 1992, s. 30-73.

Utrykte kilder

Journalsager, 1955-1992, Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10]

Emneordnede sager: Amtsbrandvæsensudvalget 1935-1940, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 1201].

Emneordnede sager: Storkøbenhavns brandvæsen, 1957-1976, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 1201].

Emneordnede sager: Samordning med Storkøbenhavns brandvæsen, 1957-1974, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 1201].

Emneordnede sager: Samarbejde med andre brandkorps, 1968-2002, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 1201].

Forkortelser:

RDT: Rigsdagstidende:

FT: Folketingstidende

TA: Tillæg A

TB: Tillæg B

TC: Tillæg C

FF: Folketingets forhandlinger

LF: Landstingets forhandlinger

Lovt.: Lovtidende

Mt.: Ministerialtidende

Noter

¹ Tak til operationschef Tim Simonsen, Beredskab Hovedstaden, der med sin store brandhistoriske viden har gennemlæst og kommenteret artiklens behandling af brand- og ambulancevæsenets seneste udvikling. Også tak til bibliotekar (DB) Michael Bach, Biblioteket Frederiksberg, for fremskaffelsen af en betydelig del af den mængde litteratur, der bl.a. ligger til grund for denne artikel.

² Bro 2018, s. 69-64 og 67-71.

³ Bro 2018, s. 79-85.

⁴ Hassø 1941, s. 1-313.

⁵ Hassø 1941, s. 292-294, 367-379. – Bro og Mohr 2008, s. 19-21.

⁶ Hassø 1941, s. 381-390. – Bro og Mohr 2008, s. 136 og 142.

⁷ Hassø 1941, s. 381-390. – Bro og Mohr 2008, s. 390-470.

⁸ Hassø 1941, s. 382-383. – og Mohr 2008, s. 138 og 147-148.

⁹ J.nr. 482, Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10]. – Hassø 1941, s. 519-520.

¹⁰ Hassø 1941, s. 470-519. – Bro og Mohr 2008, s. 471-492.

¹¹ Bro 2018, s. 85-112.

¹² Villadsen og Kristoffersen 2002, s. 22-58.

¹³ Lovt. 1926, s. 925-946. RDT 1922/23, TA s, 2695-2720, LF, s. 8-10, 55-82. RDT 1924/25, LF. S, s. 793-800, 958-967.

¹⁴ Haurum 2000, s. 174-179. – Rislund 2007, s. 26-27, 60-61, 70-73, 76-77, 106-107, 116-117. Betænkning vedr. Ambulancetjenesten uden for Storkøbenhavn, 1976, s. 16-17. – Sundhedsministeriet og

Amtsrådsforeningen. Præhospital behandling i Danmark, 1991, s. 22-27. – Katastrofeberedskab. Betænkning, 1992, Bilagsdel, s. 3-4 og 11-13.

¹⁵ Haurum 2000, s. 174-179. – Rislund 2007, s. 26-27, 60-61, 70-73, 76-77, 106-107, 116-117. – Betænkning vedr. Ambulancetjenesten uden for Storkøbenhavn, 1976, s. 16-17.

¹⁶ Krieger (red.) 1936, s. 189-190, 227-231, 234-236, 328-329, 407-411. – Fang 1974, s. 63-84 og 90. – Pedersen 1998, s. 12-56. – Jensen 1999, s. 5-16. – Bro 2018, s. 945-946 og 951-952.

¹⁷ Jensen 1999, s. 5-23. – Rykær 1990, s. 19-23. – Rislund 2007, s. 56, 63, 104, 146. – Tønsberg 2003, s. 63-78. Redegørelse I vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 12-13 samt bilag 3, J.nr. 105 (særlig række II, 1959-1972), Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10].

¹⁸ Referater: Amtsbrandvæsensudvalget, 1937-1939. Emneordnede sager: Amtsbrandvæsensudvalget 1935-1938 og 1937-1940, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 1201].

¹⁹ Bro 2018, s. 131-161.

²⁰ Bro og Mohr 2008, s. 471-496 og 672-674.

²¹ Lovt. 1960, s. 814-821. FT 1958/59, TA, s. 2403-2432, FF, s. 3890-3893.

²² Pedersen 1998, s. 57-73. – Jensen 2001, s. 1-3. – Serup 2004, s. 14-15. – Tønsberg 2003, s. 72-84. – Jensen 1999, s. 24-42. – Redegørelse I vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 6-12 samt bilag 3, J.nr. 105 (særlig række II, 1959-1972), Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10].

²³ Jensen 2001, s. 3-9. – Villadsen og Kristoffersen 2002, s. 59-73. – Redegørelse I vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 2-19, J.nr. 105 (særlig række II, 1959-1972), Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10].

²⁴ Bro 2018, s. 328-354. J.nr. 120, I-IV, 1955-1979, Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10]

²⁵ Redegørelse I vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 20-55. Redegørelse II vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 2-13, J.nr. 105, II, 1959-1976 [Særlig række. 1982] Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10].

²⁶ Redegørelse III vedrørende en mulig samordning af brandvæsenerne inden for Storkøbenhavn, Hovedstadskommunernes Samråd, 1962, s. 2-12, J.nr. 105, II, 1959-1976 [Særlig række. 1982] og J.nr. 105 III 1959-1976 [Særlig række. 1982] Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10]. Samordning med Storkøbenhavns brandvæsen, Pakkerne: 1957-1976, 1958-1974, 1962-1966, 1962-1974, 1967-1970, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10].

²⁷ Dette og ovenstående citat: Beretning, 1982, fra Københavnsegnens Brandudvalg, s. 2. J.nr. 82-19001-1, 1982-1992, Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10]

²⁸ Hovedstadsrådet trådte i funktion april 1974, men blev efter årtiers mange tusinde siders kommissionsbetænkninger og talrige bestræbelser for at tilvejebringe et sådan regionorgan, fik det alene 16 år til at virke i, idet det på grundlag af et seks sider langt notat blev opløst af den daværende konservativt ledede borgerlige regering med virkning fra januar 1990.

²⁹ Lovt. 1969, s. 390-392. FT 1968/69, TA, s. 2819-2843, FF, s. 2604-2606. Hovedstadsområdet. Befolkning. Opgaver. Økonomi, Hovedstadsreformudvalgets Sekretariat, 1970, s. 130-131 og 290. Hovedstadsrådet. Struktur og opgaver. Rapport fra Indenrigsministeriet vedrørende lovgivningen om Hovedstadsrådet, 1979, s. 133-134. J.nr. 105 II 1959-1976 [Særlig række. 1982] Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10].

³⁰ Responstid er defineret som den tid, der går fra brand- og ambulanceberedskabet modtager en opgave, til det første redningskøretøj er fremme på brand- eller ulykkesstedet. Region Nordjyllands responstider opdateres en gang om uge.

³¹ Ved 1970-kommunalreformen overtog amtskommunerne de hidtidige købstadskommunale hospitaler og amts- og bysygehusene, hvorefter hele sygehus- og sundhedsvæsenet lagde her. I den indre del af hovedstadsmetropolen dog under samme struktur som hidtil, hvor Københavns Amtskommune drev amtssygehuse i Gentofte, Glostrup og Herlev fra midten af 70'erne og hovedstadskommuner hver disse kommunes hospitaler. Som en del af det amts- og hovedstadskommunale sygehus- og sundhedsvæsen indgik ambulancetjenesten, som kommuner kunne varetage selv eller overlade til anden kommune eller privat aktør.

³² Villadsen og Kristoffersen 2002, s.76-92. – Haurum 2000, s. 37-39. – J.nr. 105 II 1959-1976 [Særlig række. 1982] og J.nr. 82-19001-1, 1982-1992, Sekretariatet [Frederiksberg Stadsarkiv; A 10]. Samordning med Storkøbenhavns brandvæsen, Pakkerne: 1957-1976, 1958-1974, 1962-1974 og Emneordnede sager: Samarbejde med andre brandkorps, 1968-2002, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10].

³³ Bro 2018, s. 1140-1158.

³⁴ Statens Brandinspektion var oprettet i 1971 og skulle føre tilsyn med brandvæsnerne i samtlige kommuner uden for København, f.s.v.a. beredskab, materiel, brandvedtægt, udryknings-, alarmerings- og mødeplaner, yde rådgivning i brandspørgsmål for myndigheder samt drive Statens Brandskole, som til uddannelse af brandinspektører og andre befalingsmænd var oprettet i 1965. Lovt. 1970-1710-1711 og 1987, s. 3581-3582.

³⁵ Lovt. 1981, s. 688-689. FT 1980-81, TA, s. 2745-2748.

³⁶ Af landet 536 ambulancer blev således i starten af 90'erne 508 betjent af Falck, mens de resterende blev drevet af et fåtal af kommunale brandvæsener. På samme tidspunkt havde to tredjedel af landets primærkommuner sluttet brandslukningskontrakt med Falck, mens den sidste tredjedel håndterede opgaven gennem sit eget brandvæsen eller via slukningsaftale med et andet kommunalt brandvæsen.

³⁷ Haurum 2000, s. 193-205. – Pedersen 1998, s. 72-73. – Villadsen og Kristoffersen 2002, s. 93-117. – Lovt., 1992, s. 7442-4751, FT 1992/93, TA, s. 4225-4292, FF, s. 3536-3547. Katastrofeberedskab. Betænkning, 1992, s. 30-73. – Emneordnede sager: Samarbejde med andre brandkorps, 1968-2002, Frederiksberg Brandvæsen [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10].